ИЗДАТЕЛ

научно списание
Том XXIV, книжка 2, 2022

PUBLISHER

scientific journal
Vol. XXIV, Issue 2, 2022

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНЕХЪ

Профил на списанието

Списание „Издател“ публикува научни текстове във всички исторически, практически и теоретични области на книгоиздаването в България и чужбина. Целта е списание „Издател“ да се утвърди като национален и международен научен форум, който чрез висококачествени авторски изследвания и рецензии на български и английски да отразява целия спектър от теми, отнасящи се до създаването, възпроизвеждането и употребата на книжни продукти. За да постигне високо качество, редакционната колегия разчита на принципите на професионалния подбор, независимата оценка и системността на издателската процедура. Основните тематични рубрики на списанието са: Към читателя; Практика и опит; История на книгата; Теоретични аспекти; Нови подходи и иновации; Рецензии и анотации; Писма до редактора.

Списание „Издател“ започва да излиза през 1994 г. по инициатива на група интелектуалци. В периода 2003–2018 г. списанието излиза като съвместно академично издание на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и Университета по библиотекознание и информационни технологии. Негов дългогодишен главен редактор е проф. Лъчезар Георгиев. От 2019 г. списанието се издава самостоятелно от издателство „За буквите – О писменехъ“ при УниБИТ.

Изпращайте вашите въпроси, мнения и предложения на: publisher@unibit.bg

Journal Scope

The Publisher journal aims to publish scientific publications related to the historical, practical and theoretical aspects of book publishing in Bulgaria and abroad. The aim is to establish the Publisher journal as a national and international scientific forum, which through high quality academic papers and reviews in Bulgarian and English to reflect the full range of topics related to the creation, reproduction and use of literary products. In order to achieve high quality, the editorial board will rely on the principles of professional selection, independent blind evaluation and systematic publishing procedure. The main thematic rubrics of the journal are: Editorial; Practice and Experience; Book History; Theoretical Aspects; New Approaches and Innovations; Reviews and Annotations; Letters to the Editor.

For questions, suggestions and collaboration: publisher@unibit.bg

Издател

Научно списание
година XXIV, книжка 2, 2022

Publisher

Scientific Journal
Vol. XXIV, Issue 2, 2022

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНЕХЪ

ГЛАВЕН РЕДАКТОР
Доц. д-р Васил Загоров
Факултет по библиотекознание и
културно наследство
Университет по библиотекознание и
информационни технологии
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 201
София 1784, България
тел.: +359 884 29 76 79
е-поща: v.zagorov@unibit.bg

ИЗДАТЕЛ
„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание и
информационни технологии
ДИРЕКТОР
Доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Издател“ излиза два пъти
годишно: книжка 1 – януари – юни;
книжка 2 – юли – декември.
Формат: 70/100/16. Печатни коли: 5.

С изпращането на текст и илюстрации
до Академично издателство
„За буквите – О писменехъ“ авторът
се съгласява да преотстъпи правото за
публикуването, анонсирането и
разпространението им за нуждите на
всички издания на „За буквите –
О писменехъ“. Материали, които не са
одобрени за публикуване, не се
редактират и не се връщат на
авторите.

EDITOR-IN-CHIEF
Assoc. Prof. Vasil Zagorov, PhD
Faculty of Library Studies and
Cultural Heritage
University of Library Studies and
Information Technologies
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
fl. 2, room 201
Sofia 1784, Bulgaria
tel. +359 884 29 76 79
E-mail: v.zagorov@unibit.bg

PUBLISHER
“Za Bukvite – O Pismeneh”
University of Library Studies and
Information Technologies
DIRECTOR
Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
E-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Publisher Journal is published twice a
year: book I – January – June;
book II – July – December.
Size: 70/100/16. Printed Quires: 5.

By sending texts or illustrations to the
“Za Bukvite – O Pismeneh” Publishing
House the author agrees to submit the
copyright for publishing, dissemination
and announcing in all “Za Bukvite –
O Pismeneh” editions. Materials that
are not approved for publication are not
edited and are not returned to the
authors.

Главен редактор:
Доц. д-р Васил Загоров (България)

Заместник главен редактор:
Доц. д-р Любомира Парижкова (България)

Редакционна колегия:
Проф. д.ик.н. Стоян Денчев (България)
Проф. д.н. Ирена Петева (България)
Проф. д-р Лъчезар Георгиев (България)
Проф. д-р Тереза Тренчева (България)
Проф. д-р Невила Рама (Албания)
Доц. д-р Карла Базили (Италия)
Проф. д-р Агата Вълчак Ниеведомска (Полша)
Доц. д-р Майкъл Бук (САЩ)
Проф. д-р Каролин Арчър (Великобритания)
Проф. Натали Стоянофф (Австралия)
Доц. д.п.н. Нина Пономарьова (Русия)
Проф. д-р Александър Циганенко (Русия)
Веселин Тодоров (България)

Editor-in-Chief:
Assoc. Prof. Vasil Zagorov (Bulgaria)

Editor:
Assoc. Prof. Lubomira Parijkova (Bulgaria)

Editorial Board:
Prof. Stoyan Denchev, DSc (Bulgaria)
Prof. Irena Peteva, DSc (Bulgaria)
Prof. Luchezar Georgiev (Bulgaria)
Prof. Tereza Trencheva (Bulgaria)
Prof. Nevila Rama (Albania)
Assoc. Prof. Carla Basili (Italy)
Prof. Agata Valchak Nievedomska (Poland)
Assoc. Prof. Michael Boock (USA)
Prof. Caroline Archer (Greath Britain)
Prof. Natalie Stoianoff (Australia)
Assoc. Prof., DSc Nina Ponomareva (Russia)
Prof. Alexander Tsiganenko (Russia)
Veselin Todorov (Bulgaria)

Съдържание | **Contents**

Практика и опит | ***Practice and Experience***

От Гутенберг до изкуствения интелект – истории от бъдещето. Развитие и тенденции в издателската дейност на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна
Радка Калчева, Кристиана Димчева, Калина Михайлова
5
From Gutenberg to Artificial Inteligence – Stories from the Future. “Pencho Slaveykov” Regional Library Publishing Trends and Development
Radka Kalcheva, Kristiana Dimcheva, Kalina Mihaylova

История на книгата | ***Book History***

Феномени, НЛО и извънземни цивилизации – книги за продан или четиво за зажаднелия постсоциалистически читател. Книгоиздаване в България през 90-те години на XX век (1989–1999) (Статистически наблюдения)
Гергана Янчева
14
Phenomena, UFOS and Alien Civilizations – Books to be Sold or Reading Mater for the Thirsty Post-socialist Reader. Publishing in Bulgaria in the 90s of the 20th Century (1989–1999) (Statistical Observations)
Gergana Yancheva

Между мимолетното и вечното, или пренебрегнати в България англоезични автори през първата половина на XX век
Ваня Якова
24
Between Transient and Eternal or English-speaking Authors From the First Half of the 20th Century Who Were Overlooked in Bulgaria
Vanya Yakova

Ролята на краеведските издания за минералните извори и бани в България в периода до 1947 г. за развитието и популяризирането на местните общности
Петър Величков
34
The Role of the Local Publications About the Mineral Springs and Baths in Bulgaria until 1947 in the Development and Popularization of the Native Communities
Petar Velichkov

Теоретични аспекти | ***Practice and Expirience***

Мястото на библиотерапията при обучението на бъдещи библиотечно-информационни специалисти в България
Събина Ефтимова
48
The Place of Bibliotherapy in the Training of Future Library and Information Specialists in Bulgaria
Sabina Eftimova

Нови подходи и иновации | ***New Approaches and Innovations***

Представяне на аудиокнигите на студентите, които изучават английски като чужд език в УниБИТ
Теодора Генова
56
Introducing Audiobooks to Students of English as a Foreign Language at ULSIT
Teodora Genova

Рецензии и анотации | ***Reviews and Annotations***

С ебру из дебрите на човешкото познание: рецензия за книгата „Посланието от ебру: концептуализиране на комуникацията“
Николай Палашев
65
Going Through the Depths of Human Knowledge with Ebru: Review of the Book “The Message of Ebru: Conceptualizing Communication”
Nikolay Palashev

Плаващите пясъци на медийно-информационната среда: рецензия за книгата на Соня Цанкова „Манипулация, информация или… какво?“
Цветана Георгиева
69
The Quicksands of the Information Environment: A Review of Sonya Tsankova’s Book “Manipulation, Informationa or… What?
Tsvetana Georgieva

Указания за авторите
73
Guidelines for Authors

ПРАКТИКА И ОПИТ
PRACTICE AND EXPERIENCE

ОТ ГУТЕНБЕРГ ДО ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ – ИСТОРИИ ОТ БЪДЕЩЕТО. РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ В ИЗДАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ НА РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ“ – ВАРНА

Радка Калчева, Кристиана Димчева, Калина Михайлова
Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна

Резюме: *Текстът представя общ поглед към историята и процесите на развитие в издателската дейност на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна. Във време, когато издателската индустрия постоянно среща нови предизвикателства, е важно да се види как са позиционирани библиотеките, как развиват издателската си политика и адаптират изданията си в днешния свят на непрестанни промени. Издателската дейност на Варненската библиотека се разглежда в две посоки: към първата се включват смятаните за „традиционни“ печатни библиотечни издания (каталози, библиографии, правилници, сборници от конференции, летописи, специални издания и др.), а втората се фокусира върху иновативните формати в книгоиздаването и движението от печатни към електронни издания, както и към новата роля на библиотеката като издател.*

Ключови думи: *Регионална библиотека „Пенчо Славейков“; Варна; книгоиздаване; издателска дейност; библиография; електронно публикуване; изкуствен интелект; авторско право*

Свободното движение на информация и създаването на мрежи не са достижение на интернет, а на епохата на Гутенберг. Изобретяването на печатната преса трансформира обществата и форсира гигантски промени в човешката цивилизация и култура. Социалният отговор на новата технология, въведена от Гутенберг, води след себе си драматична културна революция. Печатната преса променя из основи пътя на информацията – тя достига до по-голям кръг от хора на по-ниска цена, като излиза извън ограничения, затворен кръг на „посветените“ и става бърза и лесно-достъпна. Подобно на хората от средата на XV век и ние днес трудно бихме предвидили перспективата на процесите, започнали с дигиталните

технологии и мрежите. Все още не знаем каква е формата на нашата нова цифрова вселена, учим се да се ориентираме в новата култура, и се опитваме да класифицираме (с новата логика и език) света, в който живеем.

Библиотечните пространства са все още силно доминирани от рафтовете с печатни „Гутенбергови“ книги. Но те бавно и полека се трансформират в отворена среда, която добавя нова „дигитална“ форма към познатите книжни измерения. Това съвсем не означава, че дните на лавиците с книги са преброени. Напротив – статистиките сочат, че дори в дигиталната ера печатните книги са най-популярният източник на четене (Aldus Up, 2021). Но технологиите се превръщат в ключов фактор в книгоиздателската индустрия и във важно и конкурентно предимство.

Свидетели сме на безпрецедентна промяна. Никога толкова много хора не са имали достъп до толкова много информация – тя е навсякъде, само на един клик разстояние, развитието на технологиите съкращава намирането ѝ, а интернет улеснява събирането и разпространението ѝ. През 2021 г. са регистрирани близо 4,9 милиарда уникални интернет потребители, а това е огромен пазар на информация и корпорациите не се притесняват да го използват. Започва да се говори за „епохата на надзорния капитализъм“ (Zubof, 2019), когато информационните потоци моделират и автоматизират човешкото поведение. Появяват се нови форми на четене и търсене на информация – хиперлинкови, непостоянни и малко безразборни. Затова, ако разглеждаме интернет не като мрежа от взаимносвързани компютри, които си предават стандартни протоколи, а като сложен организъм, характеризиращ се с предимно неизвестен характер и започващ да придобива изкуствен интелект, то за библиотечната общност неизбежна задача и отговорност е да го оформим и възпитаме, като създадем правилните процеси за неговата употреба.

За засилената роля на библиотечното книгоиздаване говори създадената през 2018 г. специална група на библиотечните издателства към ИФЛА, в която в момента са включени над 180 библиотеки (IFLA, 2018). Библиотечното публикуване е фокусирано върху намирането и насърчаването на устойчиви подходи с отворен достъп и изграждането на кооперативна отворена инфраструктура. Казано другояче, поставени отвъд съдържателната си част, библиотеките имат ясен ангажимент да подобрят достъпа до информация и да гарантират, че тази информация ще бъде на разположение на обществото в бъдеще. Важно е да се отбележи, че издателската дейност на библиотеката има потенциала да обогати диалога за информационната грамотност и авторското право, да съдейства за достигането до нови аудитории, както и да въздейства върху съществуващи и нововъзникващи области на науката и практиката.

Традиционно библиотеките публикуват в сравнително тясна пазарна ниша, като основната цел е да се популяризират библиотечните колекции чрез различни каталози, библиографии, специални издания или наръчници и ръководства. Въпреки това издателската дейност на библиотеките показва

впечатляващо разнообразие, което далеч не е умалено копие на книгоиздателския бизнес. Нещо повече – библиотеките могат да си позволят поддържането на издателски програми, които стоят встрани от мейнстрийма, имат по-ограничена читателска аудитория и обхващат непопулярни теми. Иначе казано, издателската дейност е естествено продължение на ролята на библиотеките като разпространител на систематизирана информация.

Варненската библиотека не прави изключение от традициите в издателските политики на останалите регионални библиотеки в страната. За първо издание на библиотеката се приема отпечатаният от книжевната дружина[1] „Устав“ (Ustav, 1884). През 1892 г. излизат и „Правилници за Варненската градско-общинска библиотека“ (Pravilnici, 1892). Още от създаването на „Варненски общински вестник“ (1888) библиотеката започва редовно да отпечатва каталозите си на страниците на вестника. През 1893 г. кметът Кръстьо Мирски възлага на библиотеката отговорността по организирането, отпечатването и редактирането на „Варненски общински вестник“. Тази традиция ще се запази дълго. Впоследствие общинският вестник става трибуна на библиотеката – в него се публикуват нейни правилници, отчети, решения, каталози, известия и обяви от различно естество. През 1904 г. Иван Н. Корчев – библиотекар, приема от печатаря Христо Гайтанджиев печатните каталози на библиотеката. Първият самостоятелно издаден „Каталог на книгите на Варненската градска общинска библиотека. Литературен отдел“ (1912) е съставен от Ярослав Романчук. Следващото печатно издание на каталог на книги, съхранявани в библиотеката, е чак през 1993 г. – „Каталог на възрожденските книги и периодични издания, съхранявани в НБ Пенчо Славейков“. Добрин Василев, уредник на библиотеката, последователно издава „Отчет за състоянието и дейността на Варненската градска общинска библиотека“ за периода 1929–1937 г. Един различен вариант на представяне на библиотечните колекции е изданието „С подпис от автора – мигове история“ (2013), посветено на 130-ата годишнина от създаването на Варненската библиотека. То представя книги от колекцията „Автографи“ на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна.

Освен стандартните административни издания и каталози, библиотеката публикува и книги за историята си. За 50-годишния юбилей е издаден „Кратък исторически очерк на Варненската градска общинска библиотека 1883–1933“ (Vasilev, 1933). Разказът за историята на културната институция е продължен с отпечатването на юбилейни листове и брошури за 80-годишнината и 100-годишнината на библиотеката. През 2003 г. е създаден и своеобразен летопис „Варненската библиотека: 120 години в дати“ (Marinov, 2003). Последното летописно издание „Библиотеката в новото хилядолетие“ (Bibliotekata, 2008) отразява променения облик на Варненската библиотека с новата електронна система за заемане, онлайн каталог и нови технологични форми на обслужване на читателите.

Библиографските указатели изглеждат твърде стандартна, скучна и еднотипна издателска продукция, но Варненската библиотека успява винаги да намери нови и интересни теми и нетрадиционен подход към тях. Издаваните в продължение на дълги години указатели „Пиеси“ нямат аналог в библиотечното книгоиздаване и излизат непрекъснато от 1967 до 1993 г. В портфолиото на библиотеката присъстват указатели за конкурсите „Варненско лято“ (1989), Майски хоров конкурс (1989), „Светослав Обретенов“ (1990), Международен балетен конкурс (1994), както и първите и единствени засега указатели за Антон Страшимиров (1972), Добри Христов (1987), Капитан Петко Войвода (1994, 2009), Димитър Шишманов (1997) и др. Впечатление правят и указателите „България древна и млада“ (1985), издаден на четири езика, и „Българска фантастика“ (1989). Последната издадена библиография „Жрец и воин на живота“ (2016) е посветена на патрона на библиотеката Пенчо Славейков. Присъствието на това издание е ярко, а подходът към него – многопластов и иновативен. Сборникът е разделен тематично и всяка част разкрива различни черти от живота и творчеството на писателя. Разделите съдържат подбрани откъси от произведения на автора, спомени на роднини, приятели и съмишленици, включват много приложения и визуални материали и завършват с библиографски източници по темата.

Последното печатно издание на библиотеката – сборникът „Споменът през поколенията и времето. Материали за историята на Варна“ (2018), събира истории за различни времена като образи на обществената памет, превежда през поколенията имена, факти и исторически личности, които днес откриваме сред топонимията на Варна като имена на улици и площади. Сборникът включва фототипно представени очерци, публикувани като отделни притурки към „Варненски общински вестник“ – най-дълго излизалото периодично издание във Варна, и са първи опит да се положи основа за създаването на история на града.

В конкуренцията на цифрова среда, мобилни телефони, електронни книги, социални мрежи и медийни платформи обаче традиционните формати на книгоиздаване се оказват недостатъчни. Информационният пазар създава съвсем нова порода потребители – млади, любознателни, глобализирани, мобилни, социални, дигитализирани, продуктивни, урбанизирани, комуникативни. Те вече не са пасивни получатели на корпоративни маркетингови послания, а активно участват в създаването им, като изказват мнения, препоръчват и правят информиран избор. Обществата се променят, хората се променят, библиотеките също се променят. Затова разбирането на динамиката и развитието на поколенията е важно за активното позициониране и правилното таргетиране на библиотечните издания. Поколението от началото на XXI век не познава свят без интернет и технологии, то учи по различен начин, чете по различен начин и усвоява информация по различен начин. Това е поколение, което не приема ограничения и лесно може да се откаже от места или услуги, ако те не го

удовлетворяват. Едно е сигурно – нужни са бързина, гъвкавост и приспособимост, за да се адаптира реакцията на библиотеките към променените читателски нагласи.

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна успява много бързо да отговори на новите предизвикателства пред книгоиздаването и да пренастрои стратегически издателската си политика към различните изисквания на потребителите, като добавя качествено нови издателски формати към портфолиото си. През 1999 г. библиотеката е една от първите културни институции, която публикува паралелно печатно и уеббазирано издание.[2] Електронният библиографски указател „Любомир Владков“[3] категорично включва Варненската библиотека в изграждането на съвременния облик на българските библиотеки и до голяма степен определя различния и иновативен поглед на институцията към библиотечното книгоиздаване. В този ранен етап на електронното публикуване очертаващите се тенденции в търсенето на нова концепция за издателската дейност на библиотеката са няколко – да се разшири присъствието на институцията в онлайн среда, да се подобри комуникацията с потребителите, като същевременно се запази фокусът върху по-голямата достъпност и видимост на библиотечните колекции и ресурси.

Развитието на издателската програма на библиотеката в тази нова посока се осъществява съвсем органично – след първите електронни библиографски указатели[4] идва ред и на първите в страната мултимедийни издания, публикувани от библиотека. Мултимедийните библиографии „Пенчо Славейков“ (2003)[5] и „Николай Лилиев“ (2005)[6] следват бързото развитие на информационното обслужване в библиотеката – първия библиотечен уебсайт в страната (1998), онлайн каталог (2002), автоматизирана библиотечно-информационна система за обслужване на читатели (2004), дигитална библиотека (2008), които са все собствени разработки на библиотеката. Указателите съчетават библиографското описание с художествен албум, партитури с артистично изпълнение на текстовете, звук и видео. Целта е създаването на продукт, който да отговаря на актуалните потребности и желания на потребителите и да свързва съвременния читател с традиционните библиотечни ресурси с помощта на новите технологии и в атрактивна мултимедийна среда.

Мултимедийната библиография „Пенчо Славейков“ е реализирана по повод 120-ата годишнина на Варненската библиотека и е посветена на нейния патрон. Издава се като продължение на излезлия през 1986 г. указател „Пенчо Славейков: 120 години от рождението му“ и на публикувания по-късно указател „Пенчо Славейков: 130 години от рождението му“ (1996). Двете е-издания представят творчеството на значимия възрожденец и литературата за него за периода 1986–2002 г. Мултимедийната библиография излиза едновременно като печатно издание, онлайн издание и издание на CD. Мултимедийният библиографски указател „Николай Лилиев“[7] е посветен на 120-ата годишнина от

рождението на ювелирния майстор на стиха и представя творчеството му и изследванията за него, включва изображения и звукови файлове, нотни текстове, илюстрации, песни и рецитации. Той също е публикуван в няколко различни формата – печатен, онлайн и на CD.

Освен традиционните за библиотечното книгоиздаване указатели, Варненската библиотека прави първи стъпки и към създаването на серия електронни издания, които ангажират и информират публиката по съвсем нов начин. Технологиите отключват завладяващи нови възможности за електронно публикуване и за популяризиране на любопитни местни истории и факти, както и на неочаквани съкровища, намерени в библиотечните колекции.[8] Индикирано от ясно потребителско търсене, поддържането на електронно публикуване дава уникална възможност библиотеките да осигурят достъп до информация и услуги, които иначе биха били труднодостъпни, като същевременно разширяват обхвата си на въздействие към друг вид публики.

„Евксиноград“ (2002) излиза едновременно онлайн и на CD и с богат текстов и фотографски фонд повдига пелената над сравнително непознатия свят на историческата царска резиденция.[9] Проектът „Стара Варна“ (2004) предлага образно пътуване във времето и представя общественото развитие на града чрез най-достоверния документ – фотографията.[10] Създадена е публично достъпна колекция от над 1500 дигитализирани пощенски картички, фотографии и документа. „Стара Варна“ е част от проекта PULMAN, а натрупаният опит и дигитализирани бази данни стоят в основата на Варненската дигитална библиотека (2008)[11] – част от българското участие в Europeana. Последният проект „Хилядолетният чинар – свидетел на историята“ (2022) разказва за най-старото дърво във Варна, видяно през погледа на един природолюбител и офицер от запаса през далечната 1933 г. Изданието включва дигитализирания и разчетен ръкопис на подп. Етимов, притежание на библиотеката, кратко проучване за автора му и много допълнителна информация.[12] Многообразните форми на представяне на информацията поставят Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ в спектъра на организациите, които максимално се възползват от предимствата на ИТ и внедряват все повече технологии в дейността си.

Наред с множеството технологични нововъведения, свързани с обслужването на читателите, институцията е и първата обществена библиотека, която използва изкуствен интелект (ИИ) в своята дейност – чатбота асистент-библиотекар Ели. Направеният анализ на функционалния модел на работа на библиотеката показва, че е допустимо внедряване на ИИ в различни точки от дейността на организацията, като към настоящия момент най-логичното място за въвеждане на ИИ е той да бъде отговорен за *системата за препоръки и отговори на въпроси*.

Проучване, проведено през 2021 г. сред ползватели на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“, посочва, че някои потребители намират отношението на библиотечния персонал за сухо и недостатъчно любезно, а

каналът за консултации е само един. Според данните, получени при проучването, добавянето на персонализирани препоръки за книги прави хората по-доволни от услугите в библиотеката. Тези проблеми може да бъдат решени чрез интелигентна система за препоръки и отговори на въпроси, която да се осъществи чрез възможностите за обработка на естествен език. Реализирането на такава система посредством чатбот, който да влезе в ролята на асистент-библиотекар, не само е част от процеса по преструктуриране на библиотеката във Варна, но също така води до оптимизиране на разходите за персонал. Голям процент от потребителите предпочитат да използват социалните мрежи вместо традиционните телефони или писмена комуникация. Бързата комуникация вече не е строго фиксирана в рамките на работното време. Новата философия за извличане на информация е *Имам нужда от тази информация сега*, следвайки идеята, че хората искат своите отговори незабавно и ако е възможно, 24/7.

Консултациите по дадени теми, както и персонализирането на списъци с препоръчителна литература са част от дейностите, които се поемат от ИИ, но същевременно са форми на издателска дейност, предшествала много отдавна съвременните многообразни и многопластови издания. Но ако тази базова форма на издателска продукция може да се поеме в наши дни от ИИ, е редно да се запитаме: колко далеч е моментът, в който машината ще създава/издава книги? Възможно ли е традиционните библиографски указатели да бъдат изготвяни от ИИ? И каква част от изследователската дейност може да бъде поета от ИИ?

Библиотечното книгоиздаване продължава да расте и да се развива до голяма степен поради осезаемите нужди от по-съществена системна промяна. Апетитът към промяна е онова, което разделя иноваторите от обикновените, предприемачите от бюрократите, дигиталните победители от дигиталните губещи. Екипите, които обичат промяната и преодоляват статуквото, са новите победители. Защо? Защото дигитализацията и модернизацията не са нито новите технологии, нито социалните мрежи. Става въпрос за конкуренция от различен порядък. Конкуренция, която използва иновативни опит, практики и подходи, задвижвани и подпомагани от широк спектър технологични възможности. И не бива да се забравя, че дигиталните технологии могат да имат множество различни форми и последици в зависимост от социалната, икономическата или културната логика, която ги въвежда в живота.

БЕЛЕЖКИ

[1] **Варненската** книжевна дружина, по-късно преобразена във Варненска градска библиотека съгласно Закона за общините (1886), е първообразът на днешната библиотека.

[2] **Маринов**, М. (2003). *Варненската библиотека: 120 години в дати*. Варна, с. 277.

[3] **Любомир Владков**: Био-библиография (1999). Достъпно на: http://www1.libvar.bg/publications/vladkov/index.html [Прегледан на 11.11.2022].

[4] Повече информация за електронните издания на библиотеката виж на: http://www.libvar.bg/index.php/publications/
[5] **Пенчо Славейков**: Мултимедиен библиографски указател (2003). Достъпно на: http://www1.libvar.bg/publications/slaveykov/index.html [Прегледан на 11.11.2022].
[6] **Николай Лилиев**: Мултимедиен библиографски указател (2005). Достъпно на: http://www1.libvar.bg/publications/liliev/index.html [Прегледан на 11.11.2022].
[7] За това издание през 2006 г. библиотеката получава номинация за наградата „Христо Г. Данов“ в категория „Електронно издаване и нови технологии“.
[8] През 1997 г. РБ „Пенчо Славейков“ получава наградата „Варна“ за „Издателска и краеведска дейност и популяризиране културата и историята на града“.
[9] **Евксиноград** (2002). Достъпно на: http://www1.libvar.bg/publications/evxinodrad/index.html [Прегледан на 11.11.2022].
[10] **Стара** Варна (2004). Достъпно на: http://www1.libvar.bg/old-varna/non-flash/index-nonflash.html [Прегледан на 11.11.2022].
[11] **Варненска** дигитална библиотека. Достъпно на: http://digitallibrary.libvar.bg/ [Прегледан на 11.11.2022].
[12] **Хилядолетният** чинар – свидетел на историята (2022). Достъпно на: http://www.libvar.bg/index.php/publications/chinarhome/ [Прегледан на 11.11.2022].

ЛИТЕРАТУРА

Библиотеката. (2008). *Библиотеката в новото хилядолетие: 125 години Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна, 1883–2008*. Варна.
Василев, Д. (1933). *Кратък исторически очерк на Варненската градска общинска библиотека 1883–1933*. Варна.
Зубоф, Ш. (2019). *Епохата на надзорния капитализъм*. Достъпно на: http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/politics/3516-shoshana-zubof-i-epohata-na-nadzorniya-kapitalizam [Прегледан на 11.11.2022].
Маринов, М. (2003). *Варненската библиотека: 120 години в дати*. Варна.
Правилници. (1892). *Правилници за Варненската градско-общинска библиотека*: *Утвърдени от Варненский градско-общински съвет на 31 декемврий 1891 година*. Варна.
Устав. (1884). *Устав на Книжевната дружина във Варна, придружен от Правилника и Отчет на същата дружина за I-та година 1883-84*. Варна.
Aldus Up. (2021). *Aldus Up. Survey on reading habits in Europe: state of the art* (June, 2021). Достъпно на: http://www.aldusnet.eu/k-hub/survey-reading-habits-europe-state-art [Прегледан на 11.11.2022].
IFLA. (2018). IFLA Library Publishing Special Interest Group. Достъпно на: https://www.ifla.org/units/library-publishing/ [Прегледан на 11.11.2022].

REFFERENCES

Bibliotekata. (2008). *Bibliotekata v novoto hilyadoletie: 125 godini Regionalna biblioteka „Pencho Slaveykov“ – Varna, 1883–2008*. Varna.
Vasilev, D. (1933). *Kratak istoricheski ocherk na Varnenskata gradska obshtinska biblioteka* 1883–1933. Varna.
Zubof, S. (2019). *Epohata na nadzorniya kapitalizam*. Available on: http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/politics/3516-shoshana-zubof-i-epohata-na-nadzorniya-kapitalizam [Seen online 11.11.2022].

Marinov, M. (2003). *Varnenskata biblioteka: 120 godini v dati*. Varna.
Pravilnitsi. (1892). *Pravilnitsi za Varnenskata gradsko-obshtinska biblioteka: Utvardeni ot Varnenskiy gradsko-obshtinski savet na 31 dekemvri 1891 godina*. Varna.
Ustav. (1884). *Ustav na Knizhevnata druzhina vav Varna, pridruzhen ot Pravilnika i Otchet na sashtata druzhina za I-ta godina 1883-84*. Varna.

FROM GUTENBERG TO ARTIFICIAL INTELIGENCE – STORIES FROM THE FUTURE. "PENCHO SLAVEYKOV" REGIONAL LIBRARY PUBLISHING TRENDS AND DEVELOPMENT

Abstract: *The article is an overview of the "Pencho Slaveykov" Regional library history of publishing and its trends in publishing development. In times when publishing industry constantly meets new challenges it is important how the libraries are placed in the publishing field, what are their publishing politics and programmes and how they adapt their publications in a world that is rapidly changing. Varna Regional library publishing activity is viewed in two perspectives: the first one includes "traditional" printed publications like catalogues, bibliographies, internal rules and regulations, special editions etc., and the second one is focused on the innovative formats in publishing and on the new role of the library as a publisher.*

Keywords: *"Pencho Slaveykov" Regional library; Varna; publishing; bibliographies; electronic publishing; artificial intelligence; copyright*

Radka Kalcheva, PhD student
"Pencho Slaveykov" Regional library
9000 Varna, Bulgaria
34 Slivnitsa blvd.
E-mail: kalcheva@libvar.bg

Kristiana Dimcheva
"Pencho Slaveykov" Regional library
9000 Varna, Bulgaria
34 Slivnitsa blvd.
E-mail: dimcheva@libvar.bg

Kalina Mihaylova
"Pencho Slaveykov" Regional library
9000 Varna, Bulgaria
34 Slivnitsa blvd.
E-mail: kalinam@libvar.bg

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

ФЕНОМЕНИ, НЛО И ИЗВЪНЗЕМНИ ЦИВИЛИЗАЦИИ – КНИГИ ЗА ПРОДАН ИЛИ ЧЕТИВО ЗА ЗАЖАДНЕЛИЯ ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИ ЧИТАТЕЛ. КНИГОИЗДАВАНЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 90-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК (1989–1999) (СТАТИСТИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ)

Гергана Янчева
Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: *Статията разглежда една от тенденциите в книгоиздаването през първото десетилетие на прехода от тоталитарна към демократична форма на управление в България – тенденцията за публикуване на т.нар. научнопопулярни четива на тема НЛО, „срещи с извънземни“, съществуване на извънземни цивилизации и други свръхестествени явления. Постсоциалистическото книгоиздаване през 90-те години на XX век се развива лавинообразно и хаотично на фона на новоизграждащата се пазарна икономика на страната ни. Дефицитът на търсени и предпочитани заглавия, който съществува през тоталитарния режим, е заменен с изобилие от книги за свръхестественото във всичките му видове и измерения. Статията поставя основата на бъдещо по-мащабно изследване по темата.*

Ключови думи: *постсоциалистическо книгоиздаване; тенденции; феномени; НЛО; извънземни цивилизации; статистически данни*

Българското книгоиздаване през първото десетилетие на прехода от тоталитарна към демократична форма на управление (1989–1999) естествено следва стихийността и хаотичността на *промяната*, която се осъществява във всички сфери на политическия, икономическия и културния живот у нас. Докато държавното централизирано и планово книгоиздаване (1945–1989) изкуствено формира книжния пазар, който не се води от принципите на реално търсене и съответно предлагане на желаното четиво, новоизграждащата се пазарна икономика открива широко поле за бърз и доходен бизнес, задоволяващ огромната жажда на постсоциали-

стическия читател за доскоро забранените от идеологическата цензура „упадъчни и вредни за тоталитаризма книги“ (Benbasat, Pechatni…, 2010: 143). В системата на книгоразпространението до 1989 г. съществува значителен дефицит на търсени и предпочитани заглавия (Benbasat. Biblioteka, 2010: 37), докато огромни количества непродаваема книжна продукция залежава по складовете (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184). В началото на 90-те години са осъществени драстични промени в целия книжен сектор (Zhekov, 2017). Както отбелязва Светлозар Жеков: *„доскорошният, възпиращ свободната култура бент, е разрушен: стихията на забраненото, отреченото, дамгосаното четиво е отприщена и тя с търговска предвидливост залива новия сергиен книжен пазар, изместила постепенно, но завинаги държавното книгоразпространение“* (Zhekov, 2017). В тази ситуация естествено започват да се появяват множество новосъздадени частни издателства, които умело яхват вълната на интензивното книгоиздаване на всякакъв тип и вид комерсиална книжнина. Светлозар Жеков също така коментира ниското качество на издаваните произведения, липсата на образование и квалификация на „нароилите се книгоиздатели на новото време“ и най-същественото негативно явление – заличаването на утвърждаваната с векове „институция редактор“. В първите години на прехода „най-важното е да се издава и да се продава!“ (Zhekov, 2017). Друг коментар, който съвсем точно и живописно обрисува пейзажа на книгоиздаването през първите години на прехода, е на проф. Алберт Бенбасат, който споделя следното: *„Опашките пред книжарниците за „дефицитно четиво“ отпреди 1989 г. се замениха от улични върволици за вестници и книги. Шаренията и пошлотията, редом с най-сериозното и качественото по книжните сергии, стана емблема на обновяващия се градски бит. Може би затова през пролетта на 1990 г. един мой приятел, поет и издател, ми сподели: „Сега и чисто бели листа да подвържеш и изнесеш на сергията, моментално ще ги изкупят“* (Benbasat, 2014: 362).

В този контекст ще бъде разгледан един от феномените на постсоциалистическото книгоиздаване през 90-те години на XX век – стихийното издаване на т.нар. научнопопулярно четиво с теми за срещи с извънземни, НЛО, или „летящи чинии“, съществуване на извънземни цивилизации и свръхестествени явления.

Издаването на доскоро дефицитното четиво след промените отваря широка ниша за автори и издатели, които умело намират пътя към своите читатели и подходящите заглавия, които биха им донесли бърза и сигурна печалба. Трупаният с десетилетия у четящия постсоциалистически човек „глад за различното четиво“ (Benbasat, Pechatni…, 2010: 143) бързо и настъпателно започва да бъде задоволяван. С цел очертаване на тенденцията за разпространение на издания за феномени, НЛО и извънземни цивилизации е използван статистически метод. Сведенията от статистическите данни за първото десетилетие след промяната ни дават

приблизителна представа за т.нар. „бум“ в основаването и регистрирането на множество частни издателства и съответно издаването на многотиражни бройки „желани“ книги, задоволяващи търсенето на зажаднелия за различното постсоциалистически читател.

С въвеждането на автоматизираната система ISBN у нас през 1991 г. стават възможни координирането и стандартизирането на употребата на международния стандартен номер (ISBN) на книгите под печат и на тези, излезли от печат (Dermendzhieva, 2007: 184). Базата данни на книгите с присъден ISBN позволява да се види приблизително реална картина на българското книгоиздаване и издателските политики и практики у нас през първите години след смяната на политическия режим. Броят на регистрираните издателства от въвеждането на системата в България до 2001 г. по данни на Татяна Дерменджиева е представен на фиг. 1 „Регистрирани издателства в системата ISBN“ (1991–2003) (Dermendzhieva, 2007: 185–186).

Фиг. 1. Регистрирани издателства от въвеждането на системата в България до 2003 г.

Регистрираните издателства в Националната ISBN агенция от нейното основаване до посочения по-горе период условно са разделени на пасивни и активни. Това се дължи на факта, че голяма част от тях имат само по едно издание (книга) годишно (Ibidem). През 1991 г. 35 от 52 издателства са издали само по една книга. Съответно 35 от регистрираните издатели са пасивни. През следващата 1992 г. броят им се увеличава, както следва: 180 активни и 138 пасивни. Очертава се тенденция за увеличаване на активните издателства. За 1993 г. броят на активните издателства нараства на 327 за сметка на броя на пасивните – 201. През 1994 г. броят на активните и пасивните издателства е съответно 305 и 222. Според Дерменджиева това се дължи на увеличените данъци, но и на „спонтанното желание на много фирми да издават книги с цел бърза печалба, без предварително проучване на пазара“ (Ibidem). На фиг. 2 е представен броят издателства по тематиката на издаваните от тях книги, според данни от Националната ISBN агенция за периода 1991–2004 г. Данните са от цитираната вече статия, като за прегледност са представени във вид на диаграма. В така предложената

диаграма липсва обособяване на издателствата, които публикуват книги на научнопопулярна, окултна, езотерична тематика, за парапсихология, НЛО и извънземни цивилизации. Това най-вероятно се дължи на включването им в някои от другите представени тематични раздели – история, художествена литература, дори религия. Изданията, които попадат в темата на настоящата статия, трудно може да се сложат в точните тематични раздели. Затова и в статистическите данни липсва конкретна информация за броя издателства, които са издавали подобни заглавия. Но тези данни може да се намерят след справка в е-каталога на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, чрез анализ на библиографските описания на книги в тези рубрики. Те са представени по-долу в изложението на статията.

Фиг. 2. Брой на издателствата по тематиката на издаваните от тях книги, според данни от Националната ISBN агенция за периода 1991–2004 г.

Предметните рубрики, в които са класирани книгите, обект на настоящата статия, са твърде разнообразни – „Парапсихология“, „Извънземни цивилизации“, „Стара история“, „Космология“, „Вселена“, „Природни явления“, „Окултизъм“, „Религия“, „Митология“, „Популярна литература“, „Човек – философски въпроси“, „Предсказания“, „Телепатия“, „Спиритизъм“ и т.н. Справката за предметните рубрики в електронния каталог на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ обхваща 124 заглавия за разглеждания период (1989–1999). Библиографска справка

в каталога ни дава по-конкретна информация и за издателствата, които фокусират вниманието си върху публикуване на книги в любопитните за много читатели теми за НЛО, извънземни цивилизации и свръхестествени явления и феномени. Такива издателства са Държавно издателство „Хр. Г. Данов“, „Абагар“, „Земиздат“, „Иван Вазов“, частни издателства като „Агропрес“, „5Ф“, „Аратрон“, „Астрала“, „Асфен“, „Весела Люцканова“, „Борба“, „Гея-Либрис“, „Гуторанов и син“, „Гуторанов : Шери М“, „Завет“, „Светулка – 44“, „Кеомериса“, „Литера Прима“, „Летера“, „Май“, „Мириам“, „Съвременник“, „Феномен“, „Фондация за космоетически изследвания“, „Теа“, „Хемус“, „Хрикер“, „Хипопо“, „Шамбала“. От всички посочени издателства най-много (22) са регистрираните в София, а останалите (7) са в големите регионални градове – Варна, Бургас, Враца, Велико Търново, Пазарджик, Пловдив и Стара Загора. Може да се направи извод, че издаването на книги за извънземни цивилизации, НЛО и свръхестествени феномени е съсредоточено предимно в столицата.

Следващата фиг. 3 „Книжна продукция“ представя сравнителни данни за броя регистрирани книги, взети от системата ISBN (Dermendzhieva, 2007: 189), и тези, посочени в статията „Издателска продукция в България след II Световна война“, публикувана в „Българска книга: енциклопедия“ през 2004 г. (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184–187). Липсват данни за регистрираните книги в системата ISBN за 1994 г., което се дължи на техническа грешка в статията, представяща тези данни. Но информацията може да се сравни с данните от таблицата „Динамика на издаваната продукция на Б-я“ (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184) и така да се направят изводи за растежа на книгоиздаването през този период. Въпреки разминаването в стойностите се вижда тенденцията, като пиковете и спадовете в данните са почти идентични (Zagorov, 2011).[1]

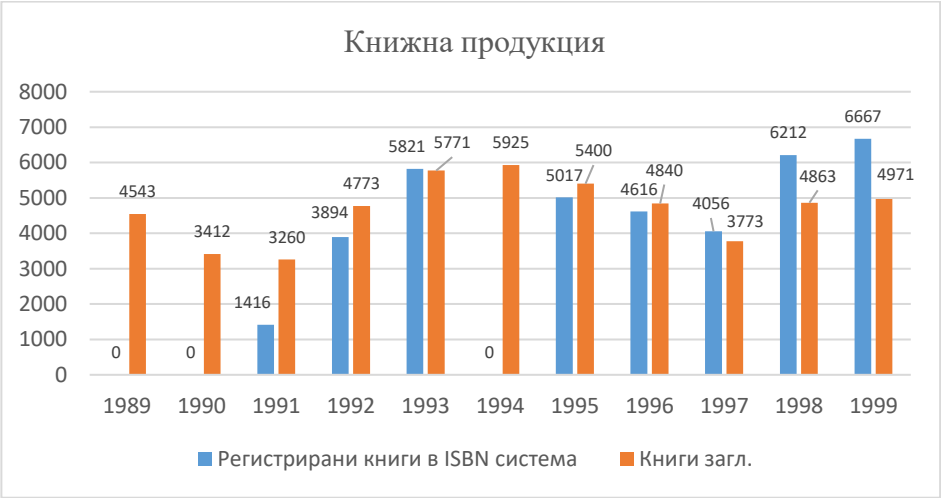

Фиг. 3. Сравнителни данни за броя регистрирани книги, взети от системата ISBN

Фиг. 4 „Брой издадени книги – феномени, НЛО и извънземни цивилизации“ представя броя на издадените книги на сензационната за онези години тема НЛО. Първото издание е „Ние от Космоса“ на Арнолд Мостович. Книгата излиза през 1989 г., като влиза в обсега на темата и бележи зараждането на тренда за издаване на все повече и повече заглавия от този вид литература. Изданието е на Държавно издателство „Хр. Г. Данов“, преводно от полски език. При него любопитното е, че не е посочен тираж, но съвсем скоро след първото издание, през февруари 1990 г., излиза второ. Пловдивското държавно издателство не посочва тиража и на второто издание, но самият факт, че по-малко от година след първото излиза второ, ни навежда на мисълта, че тиражите се изчерпват, а търсенето продължава. При списъка с книги за извънземни цивилизации и НЛО липсват тиражите на изданията. Само на четири издания има посочен тираж. Както отбелязва Ани Гергова, в този преходен за държавата период издателите крият тиражите си като „фирмена тайна“ (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004, 428). Заслужава си да посочим тиражите на тези издания, защото те потвърждават, макар и частично, хипотезата, че в периода има „бум“ на търсене и предлагане на подобни заглавия, а тиражите са огромни. Българското издание „Предречено от Библията“ (Велико Търново, 1990 г.), което е представено като изследване на Тодор Мачканов, е с тираж 30 100. „Сериозно за НЛО: Фантастика за всекидневието [Очерци]“ (Пловдив, 1990 г.) с автор Димитър Делян и предговор на Георги Иванов е второ издание с тираж 70 057. Издава се отново от издателство „Хр. Г. Данов“ и интересното при него е, че първото издание от 1987 г. е с тираж 24 137. Тук трябва да отворим скоба и да споменем, че Димитър Делян (псевдоним на Димитър Константинов Кръстев) е един от водещите автори в областта на българската уфология и парапсихология. Другият също доста популярен автор е Христо Нанев със своята история за феномена Кики (*извънземно, невидимо същество, полтъргайст*). Тиражът на „Предсказанията на Кики: Контакти, разговори, проявления“ (Пловдив, 1991 г.) е 30 000, а книгата е преиздадена през 2020 г. Тиражът на следващото издание, „Те идват от далечни звезди: Разум в Космоса“ (София, 1991 г.), на столичното издателство „5Ф“ е 10 000. Книгата е преводно издание от немски език и е трета част от колекцията „Библиотека 5Ф“. Можем да направим предположение, че и другите книги от серията са с подобни високи тиражи.

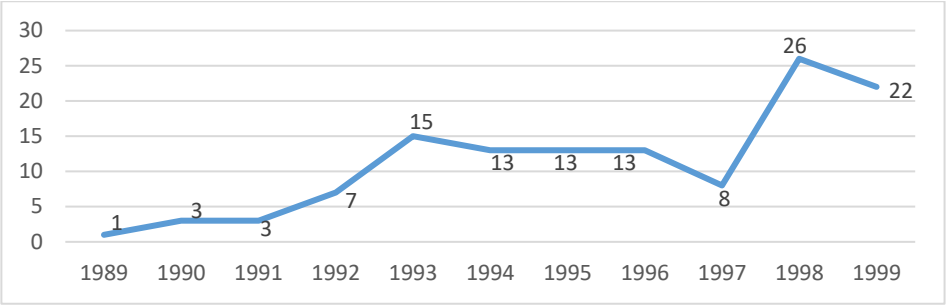

Фиг. 4. Брой издадени книги – феномени, НЛО и извънземни цивилизации

В последната диаграма (фиг. 5) са представени данни за средните тиражи на книгите в периода от 1989 до 1999 г. (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184).

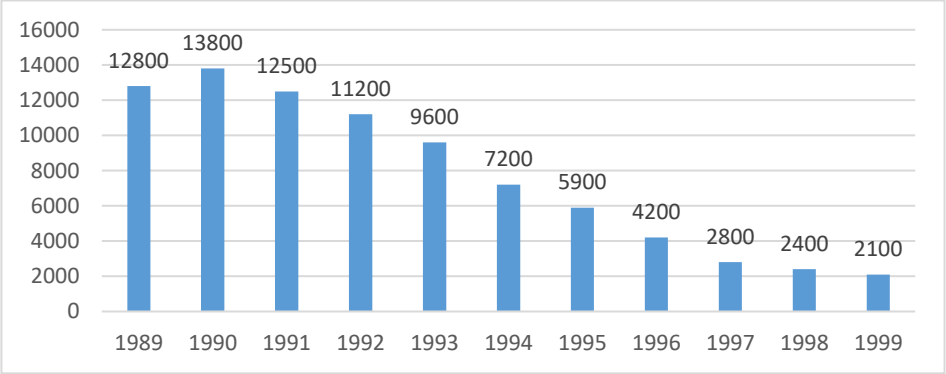

Фиг. 5. Данни за средните тиражи на книгите в периода 1989–1999 г.

Високите средни тиражи, представени на фиг. 5, доказват, че пазарните принципи на търсене и предлагане работят в полза и на двете страни – на „жадните“ за различно четиво читатели и на предприемчивите нови книгоиздатели.

В списъка с книги, който служи за основа на настоящия анализ, едно издателство се откроява с броя заглавия, които издава в рамките на десетилетието. Издателство „Литера Прима“ е водещо в публикуването на преводни заглавия на теми за извънземни и феномени. То издава общо 44 книги, от които 32 са в поредицата „Тайни и загадки“. Останалите 10 заглавия са на швейцарския писател Ерих фон Деникен, който всъщност е един от най-популярните автори в темите „палеоконтакт“ и „праастронавтика“ („Спомени от бъдещето: Неразкритите загадки на миналото“, „Ние всички сме деца на боговете: Ако гробниците можеха да говорят“, „Денят, в който боговете дойдоха“, „Нови спомени от бъдещето:

Заблуждавал ли съм се?“, „Завръщане към звездите“, „Доказателства: Разследване в пет континента“, близо 32 издадени и преиздадени заглавия към 2020 г.).

Поредицата „Тайни и загадки“ залага на преводни заглавия, предимно от немски, две от френски и три от английски автори. Единственото оригинално българско издание е „Феноменът НЛО: Хипотези, факти и нови загадки“ (1996) от Николай Александров. От всички анализирани 124 книги само 47 са на български автори. Другите 77 издания са превод от руски, немски, полски, английски и френски език. Издателите разчитат предимно на чужди издания, които бързо да бъдат преведени и пуснати на читателската публика. Темата за феномени, НЛО и извънземни цивилизации от десетилетия е популярна в западните общества, а моментът е особено подходящ тези издания да намерят добро пласиране на българския, вече свободен, пазар. Тенденцията за публикуване на подобни „сензационни“ книги се запазва и през следващото, първо десетилетие на XXI век, като в периода 2000–2010 г. са издадени общо 146 книги.

В заключение може да се каже, че публикуването на т.нар. научнопопулярни четива на теми за полтъргайсти, НЛО, „срещи с извънземни“, съществуване на извънземни цивилизации и други свръхестествени явления е заимствано от чуждите практики, от книгоиздателите в Западна Европа, САЩ и Русия. То се формира като устойчива тенденция в десетилетията на прехода. Нуждата от подобен тип четиво на българския постсоциалистически читател умело е усетена от книгоиздателите на прехода. Дефицитът на такава литература, от една страна, е причината за голямото търсене, но всъщност по-важната мотивация на читателите трябва да се търси, както отбелязва и проф. Бенбасат, в „човешкото естество“ (Benbasat, 2008: 219). Непознатото, тайното, скритото от нас *познание*, далечните светове и Космосът винаги са вълнували човешкото съзнание. Именно затова подобни книги са интригували и ще интригуват читателите, а книгоиздателите ще се съобразяват с това, като задоволяват търсеното.

БЕЛЕЖКИ

[1] Относно проблема за библиографските сведения и статистическите данни като източник на познание за историческото развитие на българското книгоиздаване вж. **Загоров**, В. (2011). Статистически аспекти и проблеми на българското историческо книгознание. – В: *Библиотека*, бр. 4, с. 5–9.

ЛИТЕРАТУРА

Бенбасат, А. (2014). *Банкноти и мечти между кориците.* София: Сиела, с. 362.
Бенбасат, А. (2008). Глад и (към) мистика. – В: *По въпроса за книгата*, с. 219.
Бенбасат, А. (2010). Посттоталитарни трансформации в българското книгоиздаване до средата на 90-те години. – В: *Печатни пространства и бели полета*. Велико Търново: Слово, с. 139–154.

Бенбасат, А. (2010). Книжен дефицит и филтър. – В: *Библиотека*, бр. 5, 2010, с. 37–39.
Гергова, А. (2004). Тираж. – В: *Българска книга*. Енциклопедия. Съставител Ани Гергова. София – Москва: Pensoft, с. 428.
Дерменджиева, Т. (2007). Система ISBN в България 1991–2004 (статистическо наблюдение). – В: *Бизнес среда на книгата*. Сборник с доклади от научния семинар по книгоиздаване, проведен на 23 ноември 2004 г. във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Съставители Алберт Бенбасат, Веселина Вълканова, Петранка Филева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 184–189.
Жеков, С. (2017). Институцията „редактор“ в българското книгоиздаване след демократичните промени от 1989 г. – В: *„Да се завърнеш...“:* носталгии, памет, разказ. Юбилеен сборник, посветен на доц. д-р Живко Иванов. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
Загоров, В. (2011). Статистически аспекти и проблеми на българското историческо книгознание. – В: *Библиотека*, бр. 4, с. 5–9.
Тотоманова, А., Т. Дерменджиева. (2004). Издателска продукция в България след II Световна война. – В: *Българска книга*. Енциклопедия. Съставител Ани Гергова. София – Москва: Pensoft, с. 184–187.

REFERENCES

Benbasat, A. (2014). *Banknoti i mechti mezhdu koritsite.* Sofia: Siela, s. 362.
Benbasat, A. (2008). Glad i (kam) mistika. – V: *Po vaprosa za knigata*, s. 219.
Benbasat, A. (2010). Postotalitarni transformatsii v balgarskoto knigoizdavane do sredata na 90-te godini. – V: *Pechatni prostranstva i beli poleta*. Veliko Tarnovo: Slovo, s. 139–154.
Benbasat, A. (2010). Knizhen defitsit i filtar. – V: *Biblioteka*, br. 5, 2010, s. 37–39.
Gergova, A. (2004). Tirazh. – V: *Balgarska kniga*. Entsiklopedia. Sastaitel Ani Gergova. Sofia – Moskva: Pensoft, s. 428.
Dermendzhieva, T. (2007). Sistema ISBN v Bulgaria 1991–2004 (statistichesko nablyudenie). – V: *Biznes sreda na knigata*. Sbornik s dokladi ot nauchnia seminar po knigoizdavane, proveden na 23 noemvri 2004 g. vav Fakulteta po zhurnalistika i masova komunikatsia na Sofiyskia universitet “Sv. Kliment Ohridski”. Sastaviteli Albert Benbasat, Veselina Valkanova, Petranka Fileva. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, s. 184–189.
Zhekov, S. (2017). Institutsiyata „redaktor“ v balgarskoto knigoizdavane sled demokratichnite promeni ot 1989 g. – V: *„Da se zavarnesh...“:* nostalgii, pamet, razkaz. Yubileen sbornik, posveten na dots. d-r Zhivko Ivanov. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiĭ Hilendarski“.
Zagorov, V. (2011). Statisticheski aspekti i problemi na balgarskoto istorichesko knigoznanie. – V: *Biblioteka*, br. 4, s. 5–9.
Totomanova, A., T. Dermendzhieva. (2004). Izdatelska produktsia v Bulgaria sled II Svetovna voyn. – V: *Balgarska kniga*. Entsiklopedia. Sastavitel Ani Gergova. Sofia – Moskva: Pensoft, s. 184–187.

PHENOMENA, UFOS AND ALIEN CIVILIZATIONS – BOOKS TO BE SOLD OR READING MATER FOR THE THIRSTY POST-SOCIALIST READER. PUBLISHING IN BULGARIA IN THE 90S OF THE 20th CENTURY (1989–1999) (STATISTICAL OBSERVATIONS)

Abstract: *The article examines one of the trends in book publishing in the first decade after the transition from totalitarian to democratic form of government in Bulgaria, namely the trend of publishing so-called popular science editions on UFOs, close encounters, the existence of extraterrestrial civilizations and other supernatural phenomena. The post-socialist book publishing in the 90s of the XX century is developing avalanche and chaotically against the background of the newly emerging market economy of Bulgaria. The shortage of sought-after and preferred titles that existed during the totalitarian regime has been replaced by an abundance of books on the supernatural in all its forms and dimensions. The article lays the foundation for future large-scale research on the subject.*

Keywords: *post-socialist book publishing; trends; phenomena; UFOs; extraterrestrial civilizations; statistics*

Assist. Prof. Gergana Yancheva, PhD
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose, Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
ORCID 0000-0002-9300-1912
E-mail: g.yancheva@unibit.bg

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

МЕЖДУ МИМОЛЕТНОТО И ВЕЧНОТО, ИЛИ ПРЕНЕБРЕГНАТИ В БЪЛГАРИЯ АНГЛОЕЗИЧНИ АВТОРИ ПРЕЗ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XX ВЕК

Ваня Якова
Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: *Статията прави обзор на редица известни англоезични автори на художествени произведения с криминални сюжети, които са представени само с една-единствена своя творба на българския книжен пазар или нямат издадено нито едно свое произведение през първата половина на XX век. Сред тях са включени както писатели, които са добре известни на широката читателска публика, така и такива, които не са познати в България, но са допринесли за развитието на различните поджанрове на криминалната литература. Прави се опит да се изяснят причините, довели до този пропуск в българското книгоиздаване през споменатия период.*

Ключови думи: *криминален роман; България, книгоиздаване; XX век*

Има автори, които са известни само тук и сега, има и такива, които преминават успешно през изпитанието на времето и записват имената си в литературната съкровищница за вечни времена. А има и такива, които по една или друга причина не са дооценени във времето си, но биват преоткрити години, десетилетия след това не само от читателите от собствените си държави, но и зад граница. Особено зад граница. В настоящата статия става въпрос за литературата за престъпление и разследване (Аретов, 2007), или да използваме общоприетия термин, „криминална литература“. Ще се спрем на някои автори, които не са били особено популярни сред издателските среди в периода от Освобождението до национализацията на книгоиздаването през 1948 г. За някои от тях дори не бихме могли да предположим, че не са представлявали интерес за издателите и преводачите в онзи период, тъй като в момента са едни от най-популярните писатели в жанра. Други, които тогава са били предпочитани и масово превеждани, в наши дни са бегло познати на читателската публика.

Да започнем с една изключително популярна и обичана британска авторка не само в България, а почти в целия свят – Агата Кристи. Колкото и невероятно да звучи на съвременния български читател, в периода от Освобождението до 1948 г., след направената библиографска справка, се оказва, че има публикувана само една-единствена нейна книга. Агата Мери Клариса Кристи (*Agatha Mary Clarissa Christie*, по баща *Miller*) е родена в град Торки (*Torquay*), Англия, през 1890 г. Тя е и вероятно ще остане най-продаваният писател на криминални истории за всички времена с книги в над един милиард екземпляра на английски език и около един милиард преведени на чужди езици. Изключително плодотворен автор, творбите ѝ включват 66 криминални романа, 14 сборника с разкази, най-дълго играната на театрална сцена пиеса „Мишеловката“ (*Mousetrap, 1952*), както и други театрални и радиопиеси. Киното и телевизията също черпят от нейните сюжети за десетки филми и сериали. Нетрадиционното детство на Кристи ѝ помага да развие максимално въображението си и първата ѝ публикувана творба в местен лондонски вестник е стихотворение, което тя написва, докато лежи болна от грип, едва на 11 години. Трябва да минат обаче още 15 години, за да се появи на бял свят първата ѝ криминална творба. По време на Първата световна война Кристи започва да пише детективски истории. Започва като на шега, подтикната от сестра си Мадж, с която се хващат на бас, че няма да може да напише добра история, свързана с престъпления и детективи. От друга страна, писането ѝ помага да преодолее еднообразието на работата си в амбулаторията към болница. Успехът ѝ на автор на криминални романи не идва изведнъж. Отнема ѝ доста време да напише първия си роман, и още по-дълго време, за да бъде публикуван. Независимо от трудностите, през 1920 г. се появява романът „Аферата в Стайлс“ (*The Mysterious Affairs at Styles*), в който за първи път на читателската публика е представен дребничкият белгиец с контешки мустаци Еркюл Поаро. За създаването на детектива А. Кристи не е използвала като първообраз реална личност. Идеята за персонажа е провокирана от многобройните бежанци от Белгия, които по това време пребивават в Англия, както и в родния ѝ град Торки. Според писателката от белгийски бежанец, бивш прочут полицай, би станал идеален детектив. И така на бял свят се появява Поаро.[1] Според направената библиографска справка този роман се появява за първи път в България едва през 1991 г. в превод на Васил Антонов и издание на бургаското издателство „Мултитрак“.[2]

След войната Агата Кристи продължава да пише, като изпробва различни стилове – криминални трилъри и истории за мистериозни убийства, и до 1938 г. има написани вече близо 30 романа, когато в България за първи път се появява издание на нейна книга. Според направената библиографска справка това е и единствената ѝ творба, издадена на български език в периода до национализацията. Това е романът ѝ „Убийството на Роджер Акройд“ (*The Murder of Roger Ackroyd, 1926*).

Историята е публикувана в броеве 7–10 на Библиотека „Избрани съчинения“, издание на печатница „Книпеграф“, в превод на М. Ранкова.[2]

Съдбата обаче не е била по-благосклонна и по отношение на появата на произведенията на още няколко автори на българския пазар в първата половина на XX век, радващи се на известност извън пределите на нашата родина. Един от тях е американецът Греъм Грийн (*Graham Green, 1904–1991*), чиято писателска кариера започва още през 1929 г. с публикуването на романа му *The Man Within*. Книгата е добре приета от читателската публика, затова той решава да се отдаде изцяло на литературното поприще. Самият Грийн разделя творбите си на два типа – „развлекателни“ и „романи“. Към първите причислява криминалните трилъри, например „Тихият американец“ (*The Quiet American, 1955*), „Нашият човек в Хавана“ (*Our Man in Havana, 1958*) и др., а към вторите – по-сериозните си произведения, като „Силата и славата“ (*The Power and the Glory, 1940*), „Пътешествия с леля ми“ (*Travels with My Aunt, 1969*), въпреки че разликата между двата жанра понякога е трудно забележима (Diemert, 1996). Единствената негова творба, публикувана в България до 50-те години, е романът му „Ориент експрес“ (*Stamboul Train, 1932*), който излиза през 1947 г. в колекцията „Знаменити романи“ на печатница „Линотип“.[2] През 1958 г., едва три години след публикуването на оригинала (1955), на българския пазар се появява романът му „Тихият американец“, издаден от издателство „Народна култура“.[2] Сюжетът е базиран на темата за краха на френския колониализъм във Виетнам, както и началото на американското участие във Виетнамската война, докато на втора линия се развива любовният триъгълник между британския кореспондент Фаулър, агента на ЦРУ Пайл и танцьорката Фуонг (Green, 1989). Вероятно начинът, по който Грийн третира случващото се зад Желязната завеса – опита на французите да запазят азиатската си зона на влияние, както и намесата на САЩ в конфликта, спомага за издаването на книгата в този период.

Не по-различна е ситуацията с небезизвестния британски писател Уилки Колинс (*William Wilkie Collins, 1824–1889*), чиято творба „Лунният камък“ (*The Moonstone, 1868*) се възприема като първия модерен английски детективски роман (Priestman, 2003). Лунният камък всъщност е диамант, който е свързан с индуските богове. Според поверието, ако попадне в ръцете на простосмъртен, той ще бъде прокълнат. Книгата е написана като разкази на някои от главните персонажи, като по този начин се опитва да разкаже историята на камъка – кражбата му, появата му в Англия, изчезването му отново, откриването му и връщането му там, където принадлежи, върху челото на статуята на индуския бог на луната. Въпреки това единствената негова творба, издадена преди 1948 г., е странната история за духове „Безумният Монктон“ (*Mad Monkton, 1887*). В нея се разказва за наследствена лудост, която се предава в семейство Монктон, като се предполага, че най-младият потомък я е наследил.[3] Книгата се появява на българския пазар през 1918 г. като част от поредицата „Модерна

библиотека“ (№ 3 и 4) на издателство „Гутенберг“.[2] Най-известните романи на Колинс – „Лунният камък“ и „Жената в бяло“ (*The Woman in White, 1860*) – са издадени за първи път респективно през 1970 г. от издателство „Народна младеж“[2] и през 1983 г. от издателство „Народна култура“.[2]

Тук може да бъде включен и не толкова популярният в България американски критик, редактор и писател С. С. Ван Дайн (*S. S. Van Dine*), чието истинско име е Уилърд Хънтингтън Райт (*Willard Huntington Wright, 1888–1939*). Той е автор не само на редица критични есета за изкуство и философия, поезия и пътеписи, но и на поредица популярни детективски романи, чийто главен герой е брилянтният, но арогантен детектив Файло Ванс.[4] Първата от дванадесетте книги за Ванс се появява през 1926 г. – *The Benson Murder Case* („Убийството на Бенсън“). Следват и други книги с криминална тематика (Knight, 2003). Единственият негов роман, който е издаден в България през първите десетилетия на XX век, е със заглавие „Злият гений на Ню Йорк“ и излиза под № 4 в Библиотека „Скотланд Ярд“ на издателство „М. Г. Смрикаров“ през 1936 г.[2] Заглавието не отговаря на нито едно от оригиналните такива и поради тази причина (докато не се направи сравнителен анализ на българския и английския текст) не би могло да се каже кой от всички криминални романи на Дайн е бил издаден от Смрикаров.

Дотук коментирахме известни дори за времето си автори, които имат поне една издадена книга в периода до началото на национализацията в България през 1948 г. Съществува обаче и още една, не по-малко интересна, група – тази на популярни и дори емблематични за времето си писатели, които нямат издадена дори по една книга в периода до средата на XX век.

Да започнем с бащата на т.нар. „черен“ роман[5] – Дашиъл Хамет (*Samuel Dashiell Hammett, 1894–1961*). Характерно за този тип повествование е, че в него главният герой, частен детектив или полицай, е суров самотник, отритнат или самоизолирал се от обществото, който, докато се бори със собствените си вътрешни драми, разкрива и най-заплетените случаи. Той не се спира пред нищо, докато не постигне крайната цел, дори да се наложи да престъпи закона. Романите на Хамет полагат основите в изграждането на подобен тип образи, както и в детайлното изследване на тъмната страна на мотивите за извършване на престъпление. При него няма нищо претенциозно, метафорично или прикрито, той е обективен и точен в описанията си (Scaggs, 2005). Независимо от безспорния принос, който има към развитието на криминалния жанр, Хамет не намира място в книгоиздаването в България през първата половина на XX век. Според направената библиографска справка романът му „Алена жътва“ (*Red Harvest, 1929*), който се приема за първия в жанра на „черния“ роман, излиза на български език едва през 1983 г. Изданието е на пловдивското издателство „Хр. Г. Данов“ в превод на Иван Янев и Павлина Жулева и с предговор от Богомил Райнов.[2]

Трудно е да се предположи, че и другият емблематичен представител на „черния“ роман и популярен автор, Реймънд Чандлър (*Raymond*

Chandler, 1888–1959), не намира място в издателските планове на нито едно издателство до средата на XX век. Първата му книга, „Големият сън“ (*The Big Sleep*), издадена през 1939 г., намира път към българския пазар едва през 1984 г. Пловдивското издателство „Хр. Г. Данов“ първоначално публикува романа в тираж 60 500 екземпляра, като същата година пуска допечатка от 100 705 екземпляра. Книгата отново е с предговор от Богомил Райнов.[2] Повествованието се води от името на главния персонаж (една от отличителните характеристики на този вид криминална книжнина), частния детектив Филип Марлоу. По този начин читателят съпреживява историята, съпричастен е с героя и е пряк свидетел на отделните стъпки в разследването. В историята се пресичат пътищата на много и детайлно обрисувани образи, свързани в трудна за разгадаване мрежа от взаимоотношения. А самото заглавие е евфемизъм: „*Ти си мъртъв, унесъл те е големият сън и вече не те притесняват такива дребни неща. [...] Ти просто си се унесъл в големия сън, без да те е грижа за гнусното убийство или за мястото, на което си паднал“* (Chandler, 1984). От друга страна, българският читател за първи път се запознава с творчеството на Чандлър през 1976 г., когато издателство „Народна култура“ публикува романа му „Високият прозорец“ (*The High Window, 1942*), който е третата книга с главно действащо лице Филип Марлоу.[2]

Обявеният за „крал на трилъра в Европа“ Джеймс Хадли Чейс (*James Hadley Chase*, един от псевдонимите на *Rene Loge Brabazon Raymond, 1906–1985*) споделя същата съдба. Още първата му книга „Няма орхидеи за мис Бландиш“ (*No Orchids for Miss Blandish, 1939*) постига невероятен успех, като провокира и голям брой дискусии поради детайлното описание на сексуалността на героите, както и на сцените на насилие (Glover, 2003). За първи път романът е представен на българската публика през 1983 г., когато издателство „Хр. Г. Данов“ го пуска на пазара в тираж 60 800 екземпляра, а през 1984 г. се налага допечатка от още 80 600 екземпляра. През 1948 г. Чейс пише продължение на романа – „Плътта на орхидеята“ (*The Flesh of the Orchid*), в който действието се развива 20 години по-късно и е разказ за дъщерята на мис Бландиш от нейния похитител Слим Грисън. От безпомощно, самотно момиче с убийствени наклонности, от преследвана Карол Бландиш се превръща в преследвач (Chase, 1992). И тук не липсват бруталност, откровена сексуалност, напрежение, неочаквани обрати и поредица от убийства, типични за трилъра.

В наши дни вероятно персонажът на отец Браун е много по-познат на публиката като филмов образ, отколкото като литературен. Малко известен в България, създателят на този неортодоксален детектив, Гилбърт Честъртън (*Gilbert Keith Chesterton, 1874–1936*), има голям принос към развитието на съвременната криминална литература. Наричан „принцът на парадокса“[6], той често използва в творбите си „популярни пословици, поговорки и алегории, които първо много внимателно е завъртял отвътре навън“.[7] Самият писател споделя, че „първата най-съществена стойност на

криминалната история е в това, че тя е най-ранната и единствена форма на популярна литература, в която може да се изобрази част от поетичната страна на модерния живот“.[8] Със създаването на образа на отец Браун Честъртън се опитва да противопостави своя стеснителен, подценяван от всички, дори от самия читател, детектив любител на рационалните интелектуалци, които са превзели жанра до момента. Независимо че отец Браун остава почти невидим за околните, тъй като го приемат за някой, който трябва да бъде там, но присъствието му не е от съществено значение, още в първата история от сборника разкази „Простодушието на отец Браун“ (*The Innocence of Father Brown, 1911*) той успява да стигне до дъното на загадката и да разреши случая (Kayman, 2003). Отец Браун не е рационално мислеща машина като Шерлок Холмс, той разчита на своята интуиция, на познанията си за човешката душа, както и на енциклопедичните си познания за същността на престъпленията, придобити, докато слуша изповедите на своите енориаши. За първи път сборникът „Простодушието на отец Браун“ се появява на българския пазар през 1977 г. като част от Библиотека „Лъч“ – разузнавачески и приключенски романи и повести на издателство „Народна младеж“.[2] През 2018 г. „Пергамент прес“ отново издава разказите от този сборник.

Започнахме изложението с дама и нека да го завършим с друга представителка на нежния пол – малко известната или по-скоро неизвестната на широката публика в България Дороти Сейърс (*Dorothy Leigh Sayers, 1983–1957*). Сейърс е една от четирите „кралици“ на жанра заедно с Агата Кристи, Марджъри Алингам и Найо Марш, творили по времето на т.нар. „Златна ера“ на класическия криминален роман, обхващаща периода между двете световни войни. Тя е и поетеса, драматург и литературен критик. През 1923 г. Сейърс публикува първия си роман „Чие е тялото?“ (*Whose Body*), в който представя своя главен персонаж лорд Питър Уимзли, аристократ и детектив любител, който се появява в още 14 романа и разказа. Единственият проблем с този образ е, че е прекалено идеален и притежава твърде много таланти и способности, които понякога дори на читателите им е трудно да приемат.[9] Както обикновено се случва в българското книгоиздаване, първата публикувана творба на български език не е първият роман от поредицата за лорд Уимзли. През 1984 г. издателство „Хр. Г. Данов“ публикува първия сборник с разкази на Дороти Сейърс „Лорд Питър прави оглед на трупа“ (*Lord Peter Views the Body, 1928*).[2] Според направената библиографска справка първият роман на Сейърс „Чие е тялото?“ се появява на българския пазар едва през 2020 г., издаден от „Пергамент прес“.[2]

В този списък може да бъдат добавени още много известни, по-малко известни или напълно безизвестни на българската читателска публика имена. Интересното в случая е кои са причините, довели до това да бъдат пренебрегнати автори, които са се доказали и са били достатъчно популярни за времето си, за сметка на други, които вече са потънали в забвение. Например в случая с Агата Кристи и Дороти Сейърс на пръв

поглед би могло да се предположи, че не им е обърнато достатъчно внимание от българските книгоиздатели на криминална литература по полов признак – една жена не би могла да напише добра криминална история. Но фактите показват друго – има значителен брой добре известни писатели мъже, като Джеймс Хадли Чейс например, които също не намират място в издателските списъци на родното книгоиздаване от първата половина на XX век. От друга страна, недооценяването и пропускането на толкова значими за времето си автори може да се дължи на недоброто познаване на тяхното творчество от българските издатели поради факта, че ползващите английски език са значително по-малко от онези, които владеят руски, немски или френски. Все пак това не би могло да бъде основателна причина за пренебрегването на тези автори, тъй като те са достатъчно популярни и извън собствените си държави в този период. Например книгата на Агата Кристи *The Seventh Dials Mystery*, написана през 1929 г., е преведена на френски още през същата година със заглавие *Le Sept Cadrans*.[10] Вероятно не е за подценяване и желанието на голяма част от издателите за бърза печалба, поради което предпочитат по-леките и бързооборотни четива за сметка на по-качествените, което води до пренасищане на пазара. По този начин за читателите става неимоверно трудно да направят избор и при липсата на интензивна реклама, каквато се забелязва при масовата литература, едно по-стойностно произведение в жанра може лесно да бъде пропуснато. А ако то бъде недооценено, това води както до ниската му реализация, така и до ниска възвръщаемост на направените инвестиции в издаването му. Друг важен фактор, повлиял на издаването на дадена книга на български език, е фактът, че тя е била написана малко преди, по време на или веднага след Втората световна война. Такъв е случаят вероятно с романа „Големият сън“ на Реймънд Чандлър, който се появява за първи път през 1939 г., както и романите му „Сбогом, моя красавице“, излязъл през 1940 г., и „Момичето от езерото“ през 1948 г. Като се има предвид спецификата на българското книгоиздаване през разглеждания период, едва ли като основателна причина за липсата на пазара на редица качествени произведения в жанра може да се приеме липсата на авторски права или тяхното закупуване.

Независимо от обстоятелствата, довели до това да не бъдат издадени емблематични автори в областта на криминалната литература в първата половина на XX век, факт е, че българската читателска публика е била лишена от възможността да се запознае с великолепни образци в жанра.

БЕЛЕЖКИ

[1] **The Home** of Agatha Christie. – In: *The Home of Agatha Christie*. [Online]. Available at: https://www.agathachristie.com/about-christie/ [Прегледан на 12.10.2022].

[2] Справките за българските издания на произведенията, разгледани в текста, са правени в е-каталога на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ https://bg.cobiss.net/

[3] **Willkie**, C. Mad Monkton. – In: *Fantastic Fiction*. [Online]. Available at: https://www.fantasticfiction.com/c/wilkie-collins/mad-monkton.htm
[4] **Britannica**. S.S. Van Dine. https://www.britannica.com/biography/S-S-Van-Dine [Прегледан на 12.10.2022].
[5] **Наименованието** е условно. Терминът „черен роман“ идва от roman noir, който е използван като название за поредица от криминални романи на издателство „Галимар“, Франция. Обложките на книгите са черни с бял кант и приличат на обърнат некролог, като по този начин символизират основния мотив за убийство и престъпление в сюжета. На английски терминът е hard-boiled. Вж. **Gorrara**, Claire. (2011). *The Roman Noir in Post-War French Culture: Dark Fictions. The Roman Noir in Post-War French Culture: Dark Fictions.* [Online]. Available at: Google Books. https://bit.ly/3sQ9PVi [Дължината на адреса е ревизирана, прегледан на 11.11.2022].
[6] **Christianity Today**. G.K. Chesterton, the Eccentric Prince of Paradox. [Online]. Available at: https://www.christianitytoday.com/ct/2001/augustweb-only/8-27-52.0.html?paging=off#bmb=1 [Прегледан на 11.11.2022].
[7] **Books**: Orthodoxologist. (1943, October 11). Wayback Machine. [Online]. Available at: https://web.archive.org/web/20091120195520/www.time.com/time/magazine/article/0,9171,774701-3,00.html[Прегледан на 11.11.2022].
[8] **G. K. Chesterton.** A Defence of Detective Story. In: The Society of G. K. Chesterton. [Online]. Available at: https://www.chesterton.org/a-defence-of-detective-stories/ [Прегледан на 11.11.2022].
[9] **Dorothy L Sayers.** – In: *The Dorothy L. Sayers Society*. [Online]. Available at: https://www.sayers.org.uk/biography [Прегледан на 11.11.2022].
[10]**Agatha** Christie's original French editions. – In: *International Crime Fiction Research Group.* [Online]. Available at: https://bit.ly/3NxZXcg [Дължината на адреса е ревизирана]. [Прегледан на 11.11.2022].

ЛИТЕРАТУРА

Аретов, Н. (2007). *Убийство по български: щрихи от ненаписаната история на българската литература за престъпления*. София: Кралица Маб.
Diemert, B. (1996). *Graham Greene's Thrillers and the 1930s. Montreal: McGill-Queen's Press – MQUP*. [Online] Available at: https://books.google.bg/books?id=IfNWtfm5XeQC&pg=PA5&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. [Прегледан на 11.11.2022].
Грийн, Г. (1989). *Тихият американец*. Избрани творби. Т. 1. София: Народна култура.
Priestman, M. Introduction: Crime Fiction and Detective Fiction. – In: M. Priestman (Ed.). *The Cambridge Companion to Crime Fiction. Cambridge Companions to Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–6. doi:10.1017/CCOL0521803993.004. [Online]. Available at: http://gthscrime.weebly.com/uploads/1/2/2/5/12251376/ [Прегледан на 11.11.2022].
Колинс, У. (1980). *Лунният камък*. София: Народна младеж (Библиотека „Лъч“).
Knight, S. The Golden Age. – In: M. Priestman (Ed.). – In: *The Cambridge Companion to Crime Fiction. Cambridge Companions to Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 77–94. doi:10.1017/CCOL0521803993.004. [Online]. Available at: http://gthscrime.weebly.com/uploads/1/2/2/5/12251376/ [Прегледан на 11.11.2022].
Scaggs, John. (2005). *Crime Fiction. The New Critical Idiom. Routledge*. Taylor & Francis Group. London and New York. [Online]. Available at: http://detective.gumer.info/txt/scaggs.pdf [Прегледан на 11.11.2022].
Чандлър, Р. (1984). *Големият сън*. Пловдив: Христо Г. Данов.

Чейс, Д. Х. (1992). *Плътта на орхидеята*. София: Астра-В3.
Kayman, M. (2003). The Short Story from Poe to Chesterton. – In: M. Priestman (Ed.). *The Cambridge Companion to Crime Fiction. Cambridge Companions to Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 41–58 doi:10.1017/CCOL0521803993.004. [Online]. Available at: http://gthscrime.weebly.com/uploads/1/2/2/5/12251376/ [Прегледан на 11.11.2022].

REFERENCES

Aretov, N. (2007). *Ubiystvo po balgarski: shtrihi ot nenapisanata istoria na balgarskata literatura za prestaplenia.* Sofia: Kralitsa Mab.
Diemert, B. (1996). *Graham Greene's Thrillers and the 1930s. Montreal: McGill-Queen's Press - MQUP.* [Online] Available at: https://books.google.bg/books?id=IfNWtfm5XeQC&pg=PA5&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. [Прегледан на 11.11.2022].
Griyn, G. (1989). *Tihiyat amerikanets.* Izbrani tvorbi. T. 1. Sofia: Narodna kultura.
Priestman, M. Introduction: Crime Fiction and Detective Fiction. – In: M. Priestman (Ed.). *The Cambridge Companion to Crime Fiction*. *Cambridge Companions to Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–6. doi:10.1017/CCOL0521803993.004. [Online]. Available at: http://gthscrime.weebly.com/uploads/1/2/2/5/12251376/ [Прегледан на 11.11.2022].
Elektronen katalog na Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i metodiy. – V: *COBISS.BG* – Chitateli. [Online]. Available at: https://bg.cobiss.net/ [Прегледан на 11.11.2022].
Kolins, U. (1980). – In: *Lunniyat kamak.* Sofia: Narodna mladezh (Biblioteka „Lach").
Knight, S. The Golden Age. – In: M. Priestman (Ed.). *The Cambridge Companion to Crime Fiction*. *Cambridge Companions to Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 77–94. doi:10.1017/CCOL0521803993.004. [Online]. Available at: http://gthscrime.weebly.com/uploads/1/2/2/5/12251376/ [Прегледан на 11.11.2022].
Chandlar, R. (1984). *Golemiyat san.* Plovdiv: Hristo G. Danov.
Scaggs, John. (2005). *Crime Fiction. The New Critical Idiom. Routledge*. Taylor & Francis Group. London and New York. [Online]. Available at: http://detective.gumer.info/txt/scaggs.pdf [Прегледан на 11.11.2022].
Cheys, D. H. (1992). *Platta na orhideyata*. Sofia: Astra-V3.
Kayman, M. (2003). The short story from Poe to Chesterton. – In: M. Priestman (Ed.). *The Cambridge Companion to Crime Fiction*. *Cambridge Companions to Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 41–58. doi:10.1017/CCOL0521803993.004. [Online]. Available at: http://gthscrime.weebly.com/uploads/1/2/2/5/12251376/ [Прегледан на 11.11.2022].

BETWEEN THE TRANSIENT AND THE ETERNAL OR BRITISH AND AMERICAN AUTHORS WHO CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF CRIME FICTION DURING THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY BUT WERE OVERLOOKED IN BULGARIA

Abstract: *The article is a survey of a number of British and American crime fiction authors, part of whom were introduced to the Bulgarian literary market with just one of their works while the others were not introduced at all during the first half of the 20th century. Among them are writers who are well-known to the wide readership as well as such who are not known in Bulgaria though they have contributed a lot to the development of the different crime sub-genres. The article is an attempt to explain what reasons the Bulgarian publishers might have had to omit such authors and their works during the discussed period of time.*

Keywords: *crime novel; Bulgaria; book publishing; 20th century*

Ms. Vanya Yakova, PhD student
Library Studies Department
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
E-mail: v.yakova@unibit.bg

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

РОЛЯТА НА КРАЕВЕДСКИТЕ ИЗДАНИЯ ЗА МИНЕРАЛНИТЕ ИЗВОРИ И БАНИ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА ДО 1947 Г. ЗА РАЗВИТИЕТО И ПОПУЛЯРИЗИРАНЕТО НА МЕСТНИТЕ ОБЩНОСТИ

Петър Величков
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: *В статията се акцентира върху слабо проучвания от краеведите масив от книги за минералните извори и бани в България до 1947 г. Направен е преглед на основни монографии и на избрани книги. Тези издания са ценен източник за откриването и популяризирането на лечебните свойства на минералните води. В тях се проследява построяването на нови бани или благоустрояването на съществуващите. Снимковият материал в тях днес е ценен документ, тъй като част от постройките са или изоставени, или съборени, или оставени да се разрушават. Тяхната архитектура е сред най-характерните в Царство България. Авторът смята, че тази книжнина е неоснователно пренебрегвана, а би трябвало да ѝ се състави библиография, като се включат в нея и публикации в периодичните издания.*

Ключови думи: *минерални извори; бани; България; книги; книгоиздаване*

Краеведите у нас някак подценяват масива от книги за минералните извори и бани в България, издадени от началото на XX век до 1947 г.[1] Техният интерес обикновено е насочен към личности и исторически събития от региона, които са главният обект на изследванията им. Същевременно изданията за минералните извори и бани съдържат изключително ценни сведения и са важна част от анализа на благополучието на населението и неговия поминък. В стопанисването, оползотворяването и икономическата полза от минералните извори и бани се включват не само специалистите, но и местните. Превръщането на дотогава невзрачни селища в курорти е процес, който краеведите би трябвало да разгледат по-детайлно.

Тези издания са интересно свидетелство за промяната в манталитета на местните общности и в разбирането им за ползата от минералните извори

– от ползването на водата за *миене* или *пране* до оползотворяването на лечебните ѝ свойства. Процесът е продължителен, защото още след Освобождението започва да се отделя внимание на тези води.[2]

Фиг. 1. *Корица на пътеводителя на София и околността ѝ. Реклама на I-ва Софийска фабрика за вълнени платове на Д. Беров & А. Хоринек на задната корица на пътеводителя*

Минералните бани са посочвани в алманаси и в пътеводители предимно като места за къпане и пране. Така например в „Пътеводител на София и околността ѝ“ (фиг. 1) са дадени сведения за Градската минерална баня, баните при с. Банкя – тогава на 17 км от столицата, Княжевските бани, Горнобанската баня – на 10 км от София, Панчаревската баня – на 16 км от София.[3] Най-напред се дава тяхното местонахождение и на колко километра са от София. Лаконично се описват свойствата на водата, какво лекува, и се препоръчва транспорт до баните.

За Градската баня в София са дадени следните подробности: *„На „Бански“ площад, срещу градските хали, е изградена вече новата малка баня, до която сега се строи и голямата.*[4] *Тия бани – като постройки – са най-хубавите в царството. Водата е бистро-прозрачна, малко неприятна на вкус, със сероводороден дъх, и показва слаба алкална реакция. Температура 47.2 °C.*

Ред за къпане: понеделник за войници, вторник, четвъртък и събота от 5 часа сутринта до 10 вечерта за мъже; сряда и петък, същото време, за жени; неделя, само до обяд, за мъже, и с I класа, а следобед се плаща по 20 ст[отинки] и се посещава от бедните. Вани – всекидневно. За ваните се плаща 1 л[ев] и 50 ст[отинки], I класа – 1 лев и II – 60 ст[отинки]“.

Този пътеводител, както и почти цялата книжнина за изворите и баните, се издава с помощта на публикувани реклами. Основните му рекламодатели са: *„Пивоварницата на Братия Прошекови в София,*

основана в 1884 г., I-ва Софийска фабрика за вълнени платове на Д. Беров & А. Хоринек, наградена със златни медали от изложенията в Лондон, Париж, Брюксел, Анверс и Хага и складът при представителя за България Стефан Ив. Влахов – София, ул. „Цар Освободител“ № 2 на пишущата машина „Идеал“, шевната машина AFRANA, велосипеда „Сфифт“[5]. Иначе в текста има по-семпли реклами: на музикално-литературната къща на Борис Б. Касъров, централната книжарница на Т. Ф. Чипев, най-модерното фризьорско ателие и бръснарница на Борис Иванов, Първа българска фотоцинкография на Н. и Хр. Трънков на ул. „Веслец“ № 24 и др.

ЕСТЕСТВЕНИ

ЛѢЧЕБНИ БОГАТСТВА

Фиг. 2. *Автограф на д-р Стефан Ватев за Антон Драндар: „Г-ну Драндару от уважение поднася автора“. Публикува се за първи път. Книгата е от фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.*

Първата сериозна монография по темата е „Естествени лечебни богатства в България (климатически лечебници, минерални извори, морски и минерални бани)“ от д-р Стефан Ватев, старши лекар по вътрешни болести в Александровската болница в София (фиг. 2). В частта за минералните извори той дава сведения за видовете води: алкални, алкално-кисели, алкално-солени, горчиви (салинически), варовити, железни и арсенови, серни, индиферентни (акратотерми) (Vatev, 1904: 20–26). След това продължава с кратко упътване за ползване на минералните води, като се спира накратко на следните извори: Меричлерски, Брезнишки, Нареченски, Ловчански; на минералните бани: Сливенски, Хасковски, Хисарски, Вършецки, при с. Банки, Софийски, Панчаревски, при с. Горна баня, Княжево, Костенец и Долна баня, Белчински, Сапаревски, Кюстендилски, Карловски, Кортенски, Чепински, Красновски, Айтоски, Казанлъшки, Старозагорски, Панагюрски, при с. Стрелча. Прегледно е поместен в края на книгата списък на минералните извори в България, както и географска карта, от която се вижда концентрацията около Стара планина на повечето ни минерални извори.

Като модел на книгите за минералните извори и баните може да се посочи книгата на д-р Ал. Георгиев „Държавната минерална баня и курорта в с. Банки“ (фиг. 3, 4).[6] В предговора си, датиран *„21.V.1914 г.“*, д-р Ал.

Георгиев пише: *„Голямото значение, което Банки от година на година придобива всред обществото и медицинския свят у нас ме застави да напиша тая книжка. От такава отдавна се чувстваше нужда. Мнозина от посетителите на банята в Банки жадуваха да научат нещо по-положително за минералната вода, в която тъй скоро са намерили цяр за болките си. С настоящата книга считам, че изпълням един дълг като директор-лекар на банята спрямо всички ония, които се интересуват от минералната вода в с. Банки“*.

Книгата съдържа това, което виждаме като задължително и в повечето подобни издания: топография на околността, сведения за селището, брой на баните в него, какви са били старите бани, геологично устройство на терена, от който извират термалните води, хващане и каптиране на термалната минерална вода, отвеждане на водата от каптажа до баните, химически състав на водата, кои болести се лекуват, упътвания и съвети към болните, минералната вода за вътрешна употреба, вътрешния ред в баните, такси и наредби за къпанията в държавната минерална баня в с. Банки (днес Банкя).

Фиг. 3.
Корица на книгата на д-р Ал. Георгиев

Фиг. 4. *Голямата баня в Банкя, снимка от книгата на д-р Ал. Георгиев*

Изданията за минералните извори дават и ценна историческа информация за стойността и вариантите на услугата. За едно къпане се е плащало:

„I. В голямата баня
а) в басейните, със задължително бельо 1.25 лв.;
б) в обикновените вани, със задължително бельо – 2 лв.;
в) в големите вани, със задължително бельо – 4 лв.
II. В малката баня
а) от 1 юни до 1 септември, без бельо – 0.60 лв.;
б) за останалото време, без бельо – 0.40 лв.

Бельо от 1 юни до 1 септември в малката баня не се дава; такова може да се отпуща вън от това време, срещу установената такса 0,25 лв.

Малката баня през времето от 1 юни до 1 септември е отворена само от 11 часа преди обед до 5 часа следобед; това време може да се увеличава или намалява от министъра на търговията, промишлеността и труда, по предложението на директора на банята.

За войниците от Освободителната война[7] *директорът на банята може да разреши през времето от 1 юни до 1 септември къпането в малката баня и вън от определените за това часове.*

Деца от 3–10 години се допущат в басейните и на двете бани с половина такса; такива деца плащат и за ваните половина такса, когато се придружават от родителите си. ...Деца по-малки от три години не се допущат в басейните.

Новата баня[8] *е отворена от 15 май до 15 септември, а малката*[9] *през цялата година.*

Едно къпане не може да трае повече от един час, включително времето за съблъчане и облъчане; в случай, че то се продължи повече, плаща се двойна такса.

За бедните къпането е безплатно, когато представят свидетелство за бедност. Медицинските лекари се ползват също от безплатно къпане в басейните.

Войници (долни чинове), стражари, работници от държавните мини, които имат нужда от лечение в банята и са снабдени за тази цел от респективните управления със съответните документи, както и персоналът при банята със семействата си (жена и деца), а също и фелдшерите и стражата, които са на помощ на директора на банята, се освобождават от такса за къпане.

Заболелите през Освободителната война долни чинове (войници и подофицери), които имат право, съгласно закона и правилника за безплатно къпане, се ползват от безплатно място за съблъчане и облъчане в малката баня.

Жителите на селото Банки се къпят безплатно в малката баня, но само в определените от управлението на банята време и часове.

Войници под команда плащат половин такса и то само в определените от управлението на банята часове.

Разпределението на времето за къпане в баните става от управлението на банята.

За количките и носилките, с които се пренасят болните посетители от дома им до баните и обратно, се плаща по 0.50 ст., заедно с прислугата, а за разходка с количка за 1 час – 1 лев, също с прислугата. На бедните количките се отпущат безплатно" (Georgiev, 1914: 51–52).

По отношение на икономическата полза от развитието на минералните курорти ще посочим за образец книгата на Михаил А. Пенев

„Минералните бани Сулу-дервент“[10] и по-специално илюстративната ѝ част. Дадени са снимки на луксозните и масивни вили, строежът на които е осигурил поминък на строителите, а на собствениците – доходи от наеми от курортистите.

Първата снимка е на вила „Венера“, която е *„най-близката до баните вила, със слънчево изложение и красив изглед на околността. С много добре мобелирани стаи, бърза и вежлива прислуга и всички удобства за живеене. Цените са конкурентни. Вилата е до банския парк, на 100 метра от инхалаторите и минералните бани, с равен път“* (фиг. 5). Авторът пише, че населението на близките две села – Горна и Долна Василица – снабдявало курортистите с добра и евтина храна. Сред снимките са: вилата на архитект Кр. Гечев, вила „Велико Търново“ на братя Стефан и Рафаил Ст. Попови, вила „Швейцария“, вила „Карловски“ на Коста Ив. Карловски, вила „Букет“ на учителя Атанас Илчев, вила „Светлина“ на Д. Банков, вила на потребителската кооперация „Венера“, вила „Роза“ на Николови, вила „Чародейка“ на Владимир Кошев от Ихтиман, вила на Иван Ковачев и Стамов, вила „Милка“ на Стоян Хр. Видулов, началник на телеграфо-пощенската станция на гара Костенец баня, вила „Виолета“ на Христо Георгиев от Ихтиман (фиг. 6), вила „Бояна“ на инж. Боян Ц. Гинчев, вила „Тракия“ на братя Стойко и Лазар Бл. Георгиеви, вила „Незабравка“ на Д. Х. Георгиев, вила „Бистра“ на Петър Ст. Зайков, вила „Фичи“, вила „Мусала“ на Димитър Г. Ангелов, вила „Слънце“ на Иван М. Митков, вила „Зора“ на Петър Шопов, вила и ресторант „Добруджа“ на М. Стоилов. Тази книга е образец за реклама на курорт. Към всяка от снимките има разяснения за местоположението ѝ, има ли ресторант за хранене, каква е храната, има ли прясна минерална вода, каква е чистотата, акуратна и внимателна ли е прислугата, има ли електрическо осветление, радио, телефон, градина и гараж, откога докога е отворена за курортистите и т.н.

Наред със сведенията за вилите има и такива за местоположението, как се стига до него (с файтон от гара Костенец с такса по 10 лв. на лице), сведения за новата и старата минерална баня, за новия и стар инхалатор, за чешмата с минерална вода, за свойствата на водата, химическия ѝ състав, лечебните ѝ свойства, какви болести се лекуват, методи на лечение... Най-накрая се рекламира прочутият ресторант градина „Природа“: *„Най-близкият до минералните бани нов ресторант със сенчеста градина. Разположен е срещу новия инхалатор. Готви се всекидневно вкусна и диетична храна от пресни и доброкачествени продукти. Най-разнообразни и чисто натурални бели и червени вина и други напитки.*

При ресторанта и градината [има] радио и дансинг.
Всеки обед и вечеря танци.
Прислуга бърза и акуратна.
Чистота образцова.
Цени умерени“ (Penev, 1934: 30).

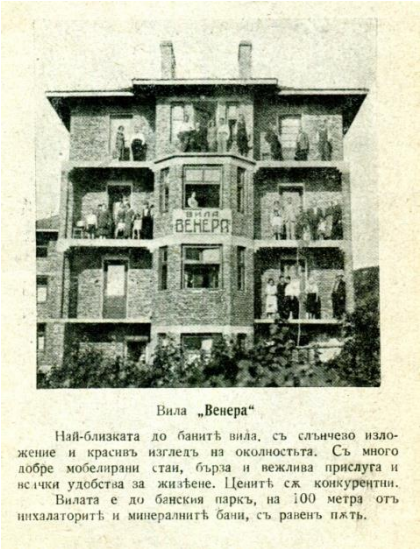

Фиг. 5. *Реклама на вила „Венера“*

Фиг. 6. *Реклама на вила „Виолета“*

Отпечатването на книгата е било възможно благодарение на рекламите на: „Р. Шилдхауер“, генерален представител на концерна „Демаг“, „Бабкос – Вилкокс – Оберхаузен“, „Вайзе – Зьоне“, „Амаг – Хилперт“, „Фелден и Гьом – Карлсверк“, „Гарбе, Ламайер и Ко“ и „Хартман и Браун – Франкфурт“, Държавни каменовъглени мини „Перник“, Българско акционерно дружество „Гранитоид“, шоколадова фабрика „Пеев“ (фиг. 7).

Освен в книги, курортите се рекламират и в периодиката, която не е обект на този текст. Въпреки това ще цитираме подобен пътепис от 1936 г. (Pravdolyubov, 1936)[11]: *„Часовникът на търговската гимназия в Лозенец удари шест. И нов летен ден, също като всички други, бавно пропълзя из софийските улици, притиснати от огромни домове, чиито прозорци в тъмата стърчеха като угаснали кандила. Ставам от леглото и набързо се приготвям. Тръгвам за гарата. Заедно с неколцина учители и учителки исках да посетя силно радиоактивните бани в Сулу-дервент*[12] *и лечебната станция на Просветния съюз там“.* Материалът предава подробно и същевременно емоционално ползите от балнеотуризма, който се представя като интригуващо колективно забавление от висок клас (фиг. 9).

Фиг. 7. *Реклама на шоколадова фабрика „Пеев“*

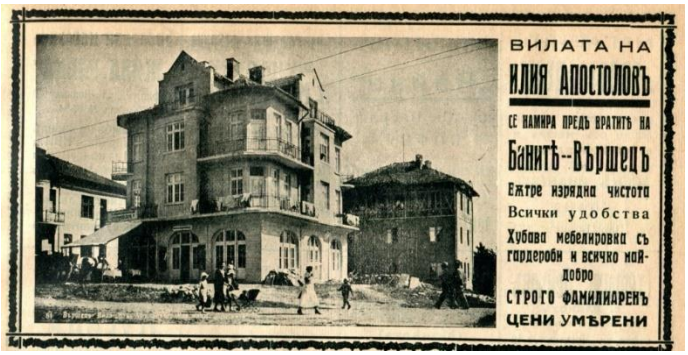

Фиг. 8. *Реклама на вилата на Илия Апостолов до банята във Вършец в „Бани и летовища в България*

Освен грижите на държавата по благоустрояването на минералните бани, местните жители също са се включвали в превръщането на селището им в търсен курорт. Интересни данни се съдържат например в устава на балнеоложкото дружество в с. Панчарево, Софийско, отпечатан през 1931 г. в печатница „С. М. Стайков“.[13] Той е приет от учредителното събрание на дружеството, което се състои на 31.09.1931 г. в с. Панчарево. Настоятелството е в състав: д-р А. Сметанин (председател), Тодор Кабакчиев, запасен полковник (подпредседател), Кр. Кръстев, фабрикант содолимонада (секретар) Ф. Николов, търговец (касиер), съветници: Д. Пенев (учител пенсионер), К. Петров (земеделец) и Н. Рашов (кмет). Проверителният съвет е от двама души: С. Динков (секретар бирник) и В. Марков (земеделец).

Целта на дружеството е да се грижи за Панчаревските минерални бани, да способства за всестранното им проучване в медицинско, геоложко, климатично и др. отношение, да съдейства за бързото и правилно каптиране на минералните води, да се грижи за украсяването на банските населени пунктове чрез „паркуване“ и благоустройство, да се грижи за рекламирането на минералните бани в Панчарево както в България, така и в чужбина, да организира и осъществи нужните стопански, хигиенични и др. инициативи за подпомагане на поминъка на населението в селото, да придобие имоти за постигането на целите си.

Планирано е дружеството да се поддържа от годишни членски вноски в размер на 12 лв., субсидии от общината, постоянни комисии, дружества и организации, продажба на дружествени издания, илюстровани картички, забави и екскурзии. Лица, които направят дар най-малко 500 лв., са провъзгласявани за благодетели, а който внесе минимум 5 лв., става спомагателен член.

Д-р Александър Сметанин, авторът на „Панчаревски минерални бани (български „WILDUNGEN“)“, издание на Панчаревското балнеоложко дружество, дава най-изчерпателни сведения за свойствата на минералната вода и какви болести лекува (фиг. 9). Дадени са и четири лошо отпечатани снимки в червен цвят.

Интерес представлява предговорът на проф. д-р Стефан Ватев: *„Преди повече от двадесет години прекарах заедно с покойния Екзарх две лета на курорт в село Панчарево. Въпреки неуреденото съобщение и липсата на сгодни къщи за живеене и на други удобства,* ***каквито ги има сега***[15]*, Панчарево и тогава беше добре посетено, поради природните си хубости и най-вече благодарение на минералната баня, прочута със своята лековитост още в римско време.*

Чудесният въздух, хубавите сенчести ливади и живописният Искър, който със своето струене оживява цялата околност, доставят истинска наслада на летовниците.

Винаги съм бил на мнение, че Панчарево има условия, за да стане любимо място за всеки, който иска да си отпочине и да си възстанови здравето. А лековитостта на минералната баня ми дава основание да пропагандирам това прелестно кътче като полезен курорт.

В настоящия труд заинтересованият и нуждаещ се читател ще намери подробни сведения за лекуващите свойства на панчаревската минерална вода и за климатическите и други условия на това родно летовище“ (Smetanin, 1934: 3).

Книгите за минералните извори и бани се пишат и издават не само от лекарите, работещи към тях, но и от други лица. Трогателен е жестът на Кръстьо Русев, аптекар и хидролог, който написва книга (Rusev, 1932) в памет на покойната си *„мила и непрежалима съпруга Верка Кръстю Руссева (по баща протойерей Илия Ненова), родом от гр. Карлово“*. Посвещението е датирано: *„гр. София, Свети мъченички София и дъщерите ѝ Вяра, Надежда и Любов, 1932 г.“*. Той я разпространява даром. В края авторът призовава да се построи специално и подходящо за калолечение здание, което да издигне Карловските бани „на оная висота, което те трябва да заемат със своето природно богатство“. Той апелира също да се планират и построят удобни вили, хотели и гостилници;

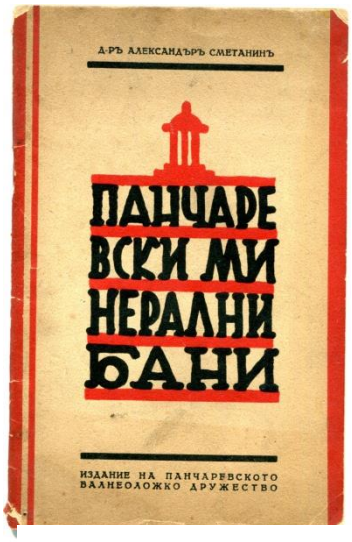

Фиг. 9. *Корица на книгата на д-р Александър Сметанин*

рационално да се каптират минералните извори; да се уреди водоснабдяването; да се отстранят нечистотиите; да се настелят улиците и площадите, а общинските места да се залесят. *„След изпълнението на всичко това* – пише той, – *Карловската баня по удобства и лековитост ще бъде гордост не само за хубавото ни отечество, но и заслужено ще се слави и в чужбина“* (Rusev, 1932: 38).

Наред с отделни книги за конкретни локации излизат и цялостни книги за минералните извори и бани в България. Ще споменем уникалното издание на Главна дирекция на народното здраве с автор проф. Т[ошко] Петров. Предговора си той завършва така: *„Ние, познаващи неправилните обичаи и практики на нашето население, особено на селяните, ще си позволим да дадем следните общи наставления:*

- *за правилно и системно използване за лечение една минерална вода в бани или за пиене е необходимо, като първо условие, нуждаещите се да се установяват на лечение за 15 дена, като се отдават на пълна почивка;*
- *да не вземат повече от една баня на ден;*
- *при пиене на водата да не се наливат без мяра, а да я пият на малки количества през целия ден, иначе ще пресилват сърцето си“* (Petrov, 1930: 8).

„Минералните води в България“ е вероятно най-добре илюстрираната книга за баните, а поместените снимки са документ за състоянието на постройките по това време (фиг. 10, 11). Ето защо книгата е незаменим източник за българската архитектура, тъй като много от баните днес са в руини или изоставени. Любопитно е да се види и тяхната околност.

Фиг. 10. *Корица на „Минералните води в България“*

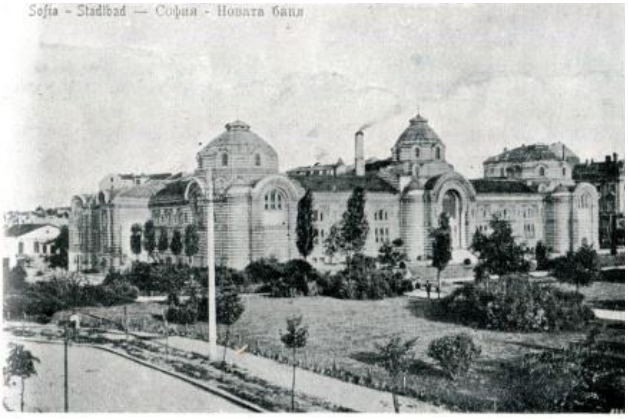

Фиг. 11. *Централна баня (Голямата баня) в София, снимка от „Минералните води в България“*

Фиг. 12. *Корица на „Бани и летовища в България“*

Фиг. 13. *Баня „Кюпчеза“ в Хисаря, снимка от „Бани и летовища в България“*

В известна степен сходно е изданието „Бани и летовища в България“, където наред с морските бани, летовищата и речните бани са включени и минералните бани (фиг. 12, 13). Книгата съдържа също ценни снимки, но за съжаление, е отпечатана на лошокачествена и разпадаща се хартия, като само корицата е с по-добро качество, цветна е и съдържа реклами.

Беглият поглед върху малка част от книгите за минералните извори и бани в България позволява да направим следните изводи:

1. Изданията са ценен източник за откриването на лечебните свойства на минералните води и тяхното популяризиране.

2. Позволяват проследяване на построяването на нови бани или благоустрояването на съществуващите.

3. Снимковият материал в тях днес е ценен документ, тъй като част от постройките са или изоставени, или съборени, или оставени да се разрушават. Тяхната архитектура е сред най-характерните в Царство България.

4. Изданията са ценен източник на сведения за съпоставяне на поминъка на селищата с извори и бани преди превръщането им в курорти и след това.

Смятаме, че тази книжнина е неоснователно пренебрегвана, а би трябвало да се състави и библиография на книгите, като в нея се включат и публикации в периодичните издания.

БЕЛЕЖКИ

[1] Последната издирена от нас книга е: **Джелепов**, Н. (1947). *Хисарските минерални бани.* София: А. Д. Костов, 88 с.

[2] Вж. Към проекта за правилник за минералните извори. Пловдив: Дир. на земеделието, търговията и общите сгради, 1884, с. 3–5 (Източна Румелия). Според чл. 5 на правилника частните минерални бани се построяват от собствениците им след представяне на проект в Дирекция на земеделието, търговията и общ сгради и одобрението му; Закон за топлите и студените минерални води: Вотиран и приет във II-та редовна сесия на VI-то обикновено народно събрание и утвърден с височайши указ от 19 ноем. 1891 г. под № 183. София: Държ. печ., 1891. 5 с.

[3] Баните при с. Банкя, Княжевските бани, Горнобанската баня и Панчаревската баня са в околните тогава села. От изброените бани днес действащи са само Панчаревската и наскоро ремонтираната в Банкя.

[4] Голямата баня – Централната минерална баня. Построена е през 1913 г. по проект на архитектите Петко Момчилов и Йордан Миланов в стил сецесион. Затворена е за ремонт през 1986 г. Преустроена е в Регионален исторически музей – София, открит на 17.09.2015 г. Малката баня е недействаща и се предвиждаше да стане спа център.

[5] *„Свифт“ велосипед е най-здравия, най-лекия, най-елегантния в целия свят – „Свифт“ е незаменим. Хвърчи като лястовица и изкачва баирите като заек“* – четем в рекламата, поместена от вътрешната страна на задната корица.

[6] **Георгиев**, А. (1914). *Държавната минерална баня и курорта в с. Банки*. София: Придворна печ., 52 с. Цитираме повече от книгата, тъй като тя е еталон на излизащите след нея.

[7] Става дума за Балканската и Междусъюзническата война.

[8] Ремонтирана през 2022 г.

[9] Малката баня е недействаща от години.

[10]**Пенев**, М. (1934). *Минералните бани Сулу-дервент*. София: печ. Полиграфия А. Д., 32 с. Той е автор и на други такива книги: *Минерални извори и минерални бани в България (1930), Хисаря и неговите лековити минерални бани* (1930), *Лъжене с неговите минерални бани и планинския курорт Юндола* (1930), *Les bains mineraux en Bulgarie (1931, 1942), Ямболската минерална вода* (1934).

[11]Д. Г. Правдолюбов (17.09.1881, Прилеп–28.05.1942, София) – български учител, автор на учебници и методики на обучение за началното образование през 30-те години на XX век.

[12]Сега Момин проход.

[13]Уставът е 8 с. Сбирка на авт. Вероятно е отпечатан през 1934 г. с книгата на д-р Александър Сметанин „Панчаревски минерални бани (български „WILDUNGEN“)“. Влаган е в книгата като притурка.

[14]Подч. мое. Важно сведение за темпа на благоустрояване на селищата с минерални извори и бани.

ЛИТЕРАТУРА

Ватев, Ст. (1904). *Естествени лечебни богатства (климатически лечебници, минерални извори, морски и минерални бани) в България*. Видин: печ. на Д. С. Балев, 55 с.

Георгиев, А. (1914). *Държавната минерална баня и курорта в с. Банки*. София: Придворна печ., 52 с.
Петров, Т. (1930). *Минералните води в България = Les eaux minerales en Bulgarie*. София: Глав. дир. на нар. здраве, 68 с.
Правдолюбов, Д. (1936). Един излет до лечебната станция на просветния съюз в Сулу-дервент. – In: *Oti Oti* [Онлайн]. Достъпен на: https://goo.su/o04bpFc [Дължината на адреса е редуцирана, прегледан на 1.11.2022].
Пътеводител на София и околността ѝ. София: Славянско благотв. д-во в България. (1910). София: печ. Витоша на Г. Богданов и Сие, с. 17–18.
Руссев, К. (1932). *Карлово и Карловската баня*. София: печ. Григор Ив. Гавазов, 38 с.
Сметанин, А. (1934). *Панчаревски минерални бани* (български „WILDUNGEN“). София: Панчаревско балнеоложко д-во, 36 с.
Унгаров, Б. (1933). *Бани и летовища в България*. София: ред. Търговски сведения, 140 с.
Wateff, St. (1901). Kurorte und Mineralquellen in Bulgarien. – In: *Deutsche Medizinische Wochenschrift, 1901, № 4.*

REFERENCES

Vatev, St. (1904). *Estestveni lechebni bogatstva (klimaticheski lechebnitsi, mineralni izvori, morski i mineralni bani) v Bulgaria*. Vidin: pech. na D. S. Balev, 55 s.
Georgiev, A. (1914). *Darzhavnata mineralna banya i kurorta v s. Bank*i. Sofia: Pridvorna pech., 52 s.
Petrov, T. (1930). *Mineralnite vodi v Bulgaria = Les eaux minerales en Bulgarie*. Sofia: Glav. dir. na nar. zdrave, 68 pp.
Pravdolyubov, D. (1936). Edin izlet do lechebnata stantsia na prosvetnia sayuz v Sulu-dervent. – In: *Oti Oti*. [Online]. Available at: https://goo.su/o04bpFc [pregledan 1.11.2022].
Patevoditel na Sofia i okolnostta y. Sofia: Slavyansko blagotv. d-vo v Bulgaria. (1910). Sofia: pech. Vitosha na G. Bogdanov i Sie, s. 17–18.
Russev, K. (1932). *Karlovo i Karlovskata banya*. Sofia: pech. Grigor Iv. Gavazov, 38 pp.
Smetanin, A. (1934). Pancharevski mineralni bani (balgarski „WILDUNGEN“). Sofia: Pancharevsko balneolozhko d-vo, 36 s.
Ungarov, B. (1933). *Bani i letovishta v Bulgaria*. Sofia: red. Targovski svedenia, 140 s.
Wateff, St. (1901). Kurorte und Mineralquellen in Bulgarien. – In: *Deutsche Medizinische Wochenschrift, 1901, № 4.*

THE ROLE OF THE LOCAL PUBLICATIONS ABOUT THE MINERAL SPRINGS AND BATHS IN BULGARIA UNTIL 1947 IN THE DEVELOPMENT AND POPULARIZATION OF THE NATIVE COMMUNITIES

Abstract: *The article focuses on poorly researched books by local historians about the mineral springs and baths in Bulgaria until 1947. The author reviews some of the books – valuable sources of information about the healing properties*

of mineral waters. The editions track the construction of new baths or the improvement of existing ones. The photographic content in these publications is valuable evidence today, as some of these old buildings are either abandoned, demolished, or left to decay. Their architecture is among the most characteristic of the Kingdom of Bulgaria. The author points out that these monographs have been neglected over the years. He indicates that compiling a bibliography that includes topic-related books and articles would play a significant role for the researchers.

Keywords: *mineral springs; baths; Bulgaria; books; book publishing; photos*

Petar Velichkov, PhD
Bulgarian National Library "St. St. Cyril and Methodius"
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: P.Velichkov@nationallibrary.bg

ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ
THEORETICAL ASPECTS

МЯСТОТО НА БИБЛИОТЕРАПИЯТА ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА БЪДЕЩИ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ СПЕЦИАЛИСТИ В БЪЛГАРИЯ

Събина Ефтимова
Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: *Докладът представя резултати от изследване, проведено сред студенти по библиотечно-информационни науки (БИН) в рамките на научноизследователски проект. Анкетното проучване на тема „Осведоменост и нагласи към библиотерапията на студентите по БИН“ е проведено в периода 2–30 юли 2021 г. в онлайн среда, като са обхванати 58,91% от студентите в специалности по БИН, ОКС „бакалавър“, в българските университети. В доклада се представят изводи относно: нивото на познаване на възможностите на библиотерапията; потребността от изучаване на повече алтернативни форми за работа с читателите; осведомеността на студентите за развитието и използването на библиотерапията в България; тяхната нагласа към приложението на библиотерапията в библиотечна среда в България и др. Получените резултати открояват тенденция, свързана с нуждата от получаването на повече информация за алтернативни практики за работа в библиотечна среда.*

Ключови думи: *студенти; библиотечно-информационни науки; академично образование; библиотерапия; България*

В периода на пандемия от COVID-19 все повече се заговори за алтернативни форми за справяне със стреса, самотата, дезориентацията и др. Според резултатите от скорошни изследвания на български и чуждестранни учени четенето се посочва като възможност за преминаване по щадящ начин за личността през тази нетипична ситуация. Много хора по време на периодите на затваряне у дома заради пандемията са използвали четенето като средство за преодоляване на усещането за самота, уплаха, изолираност и неизвестност (Parijkova, 2021).

Интересът към терапевтичния потенциал на четенето се изследва от хилядолетия и все повече хора интуитивно използват художествената литература, за да преминават по-леко през различни житейски моменти. Някои търсят опора, други – стимул, но всички осъзнават силата на думите и възможността литературата да помага в трудни периоди.

В УниБИТ има установена традиция на изследователска и публикационна дейност по проблематиката на културата на четенето и неговия терапевтичен потенциал. Пандемията повдигна нови въпроси и породи нужда от дискусии и по-задълбочени проучвания на нагласите на хората да използват четенето като средство за справяне в нетипични ситуации. От 2020 г. екип учени от УниБИТ работи по научно-изследователски проект с наименование „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“[1], финансиран от ФНИ на МОН с договор № КП-06-Н45/2 от 30.11.2020 г., в който се проучва и рефлексията от пандемията от COVID-19. Целта е да се придобие ново знание относно отношението и степента на познаване на възможностите на библиотерапията и на значимостта на четенето като терапевтично средство за запазване на емоционалното и психическото равновесие на хората в периоди на криза.

Резултати от анкетно проучване сред студенти по библиотечно-информационни науки в България

През 2021 г. в рамките на проекта е осъществено анкетно проучване на тема „Осведоменост и нагласи към библиотерапията на студентите по БИН“ сред студенти, обучаващи се в бакалавърска степен по библиотечно-информационни науки в университети в България. Респондентите са идентифицирани на базата на Регистъра на Министерството на образованието и науката на Р България за броя на действащи студенти и докторанти по специалности и форма на обучение.

Според регистъра на Министерството на образованието и науката (МОН) общият брой на активните студенти, обучаващи се в областта на библиотечно-информационните науки в ОКС „бакалавър“, е разпределен, както следва: Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ (ВТУ) (6), Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (СУ) (93) и Университет по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) (176). В УниБИТ към момента се обучават най-много студенти по библиотечно-информационни науки в специалностите „Библиотечен и информационен мениджмънт“ (БИМ) и „Библиотечно-информационни науки и управление на знанието“ (БИНУЗ), следван от СУ, специалност „Библиотечно-информационни науки“, и от ВТУ, специалност „Библиотечно-информационни дейности“ (фиг. 1).

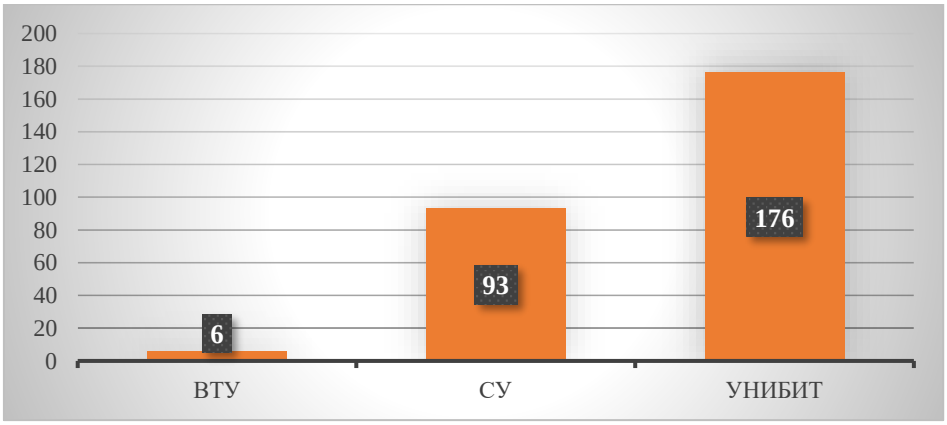

Фиг. 1. Дялово разпределение по брой студенти, обучаващи се в ОКС „бакалавър“ по БИН в България

Емпиричното проучване е полезно за очертаване на реална картина на нагласите на бъдещите специалисти към нови форми за работа в българските библиотечни институции. То е осъществено в периода 2–30 юли 2021 г., когато в университетите е приключил летният семестър за студентите от редовна форма на обучение. Анкетата е проведена в онлайн среда, като на анонимен и доброволен принцип в нея са се включили **58,91%** от общия брой на студентите, обучаващи се в редовна и задочна форма от посочените специалности в ОКС „бакалавър“, което прави изследването представително.

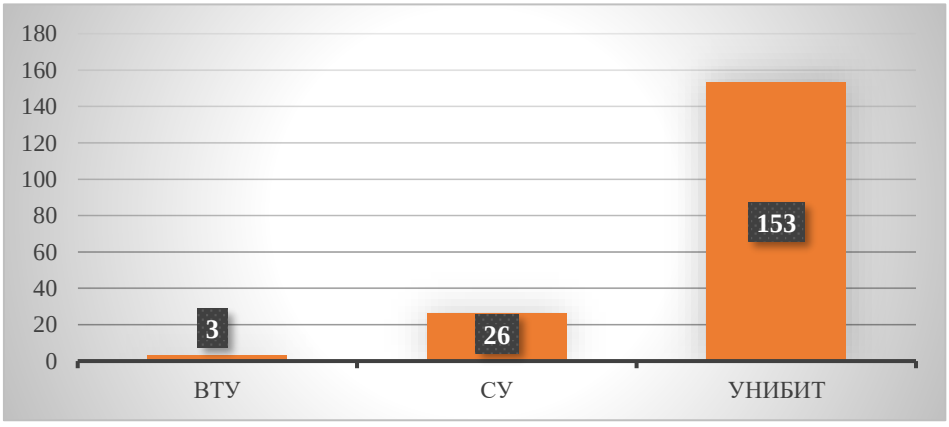

Фиг. 2. Разпределение по брой студенти от университети, включили се ефективно в проучването

От фигурата е видно, че 84% от включилите се респонденти в проучването са студенти от УниБИТ, 14% са от СУ и 2% са от ВТУ (фиг. 2).

Първият изследователски въпрос е насочен към познаването на термина „библиотерапия“ от студентите: *„Знаете ли какво е библиотерапия?“*. Целенасочено за този въпрос е оставена възможност за свободен отговор, за да се обхване максимално широк диапазон от варианти на отговор. При анализа на резултатите се открояват три основни групи отговори: „Да“, „Не“ и „Не съм сигурен доколко това, което знам, е вярно“ (фиг. 3). Едва 26% от анкетираните посочват, че са запознати със същността на библиотерапията. Регистрираното незадоволително познаване на библиотерапията, от една страна, се дължи на слабото застъпване на темата при обучението на студентите, а от друга страна, може да е свързано и с това, че в анкетата са се включили и студенти от първи и втори курс, при които предстои изучаването на дисциплини, застъпващи темата за библиотерапия. Част от анкетираните не са абсолютно сигурни дали знанията и информацията, които имат за библиотерапията, са достоверни и отговарят на научните постановки. При тези отговори има пояснения, че са запознати с термина само от публикации в интернет, а не от академично учебно съдържание или от научни публикации.

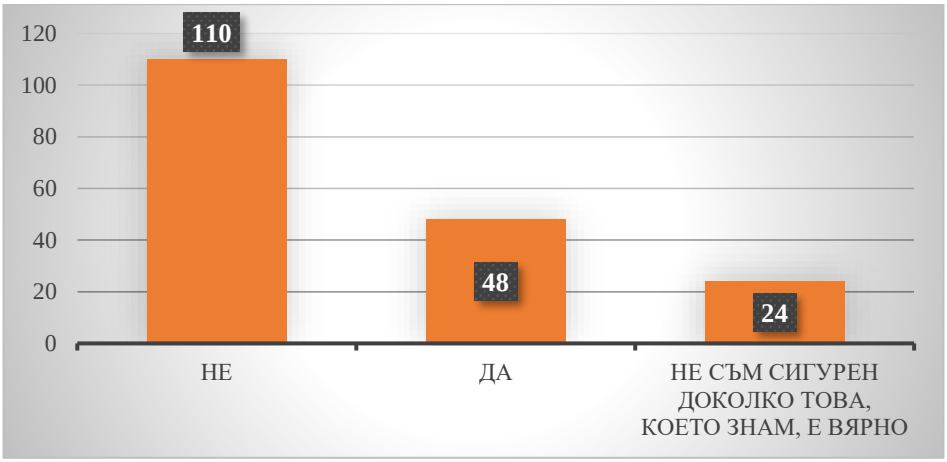

Фиг. 3. Познаване на библиотерапията сред студенти от ОКС „бакалавър“

На уточняващия въпрос *откъде респондентите придобиват информация относно библиотерапията*, са получени следните отговори: над 58% посочват, че не са търсили и използвали такава информация; над 19% посочват, че са получили информация от публикации в интернет, като преобладаващо са посочени страници на регионални библиотеки, достъпни в социалните мрежи. Около 17% са студентите, получили информация за библиотерапията по време на обучението си в университета, и 6% са

студентите, използвали информация от специализирания периодичен печат. Студентите подчертават, че в университетските библиотеки има много малко издания по въпросите на библиотерапията.

На въпроса *„Изучавали ли сте теми, свързани с библиотерапията в университета?“* 93 от студентите, включили се в проучването от УниБИТ, отговарят, че са изучавали теми, свързани с библиотерапията. Голяма част от тях посочват, че са изучавали факултативната дисциплина „Библиотерапия“. При студентите от СУ 9 студенти са посочили, че са изучавали теми, разглеждащи различни аспекти на библиотерапията. При студентите от ВТУ нито един не е посочил, че е изучавал теми, близки до библиотерапията.

Резултатите са показателни, че на този етап липсват достатъчно академични дисциплини, в които да се разглеждат възможностите на библиотерапията. Студентите посочват, че са чували за библиотерапията, но в повечето случаи само като термин. Попадали са в процеса на подготовката си за изпити на материали, свързани с библиотерапията. Само малка част от обучаемите посочват, че в техните университети има инициативи и събития, свързани с популяризирането на приложението на библиотерапията в библиотечна среда.

Запитани: *„Според Вас има ли нужда да се изучават повече дисциплини, свързани с нови форми за работа в библиотечните институции?“*, 86% от анкетираните студенти отговарят положително, като посочват, че е необходимо да се актуализират учебните планове и програми и да се преподават повече теми, свързани с нуждите на съвременните потребители. Същевременно 5% смятат, че предлаганото учебно съдържание и разглежданите в него теми са напълно достатъчни, докато 9% са отговорили, че не могат да преценят (фиг. 4).

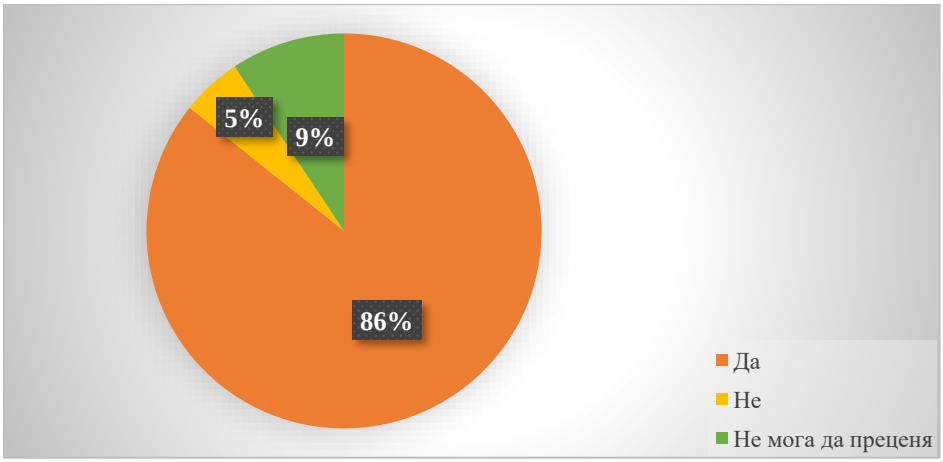

Фиг. 4. Нагласа към включването на теми, свързани с нови форми за работа в библиотечните институции

В отговор на въпроса *„Знаете ли в кои български библиотеки се използва библиотерапия?“* 11% от респондентите подчертават, че знаят, защото следят страниците на големите обществени библиотеки в социалните мрежи, а 18% са прочели за различни инициативи в професионалните издания. Преобладаващият брой студенти – 71%, не са запознати. Тези незадоволителни резултати по отношение на познаването на добри библиотечни практики не трябва да се неглижират, а да послужат за актуализиране и надграждане на академичното учебно съдържание. За това благоприятства и фактът, че през последните години много регионални библиотеки вече имат сертифицирани консултанти по библиотерапия и активно популяризират успешната си дейност в това направление. Публикациите в специализираните професионални издания също се увеличават през последните години. В УниБИТ има установена самостоятелна академична дисциплина „Библиотерапия“ с издаден учебник на лектора С. Ефтимова, а в другите университети частично се дискутират възможностите на библиотерапията в рамките на учебния процес (Eftimova, 2021).

Анкетната карта включва и въпрос относно студентското мнение *дали е необходимо да се изучава библиотерапията като самостоятелна дисциплина от бъдещите библиотечни специалисти*. Според респондентите 33% смятат, че това не е необходимо, 23% не могат да преценят дали би било полезно, а 44% подчертават необходимостта от изучаване на такава дисциплина. Студентите започват да осмислят, че библиотечната институция изпълнява много функции и е необходимо специалистите да са подготвени да отговорят на непрекъснато променящите се нужди на съвременните потребители.

Т. Тодорова обобщава, че библиотечно-информационната сфера в наши дни се влияе от динамичните преобразувания в глобалната информационна среда, от процесите на демократизация на образователното пространство и от преосмислянето на системата на обучение в световен мащаб. Приложението на интеграционния и интердисциплинния подход, както и на информационните и комуникационните технологии в образователната, изследователската и приложната дейност в областта на библиотечно-информационните науки, образование и практика съответства на очертаните предизвикателства и е път към успеха. Днес е необходимо да се следват промените, съпътстващи глобалните тенденции на развитие, и стремежът за активизиране на човешкия потенциал чрез библиотеките (Todorova, 2014).

Анализът на резултатите от проведеното емпирично проучване на тема „Осведоменост и нагласи към библиотерапията на студентите по БИН“ налага обобщението, че в обучението на бъдещите специалисти е необходимо да се интегрират иновативно учебно съдържание, методи и подходи, отговарящи на променящите се нужди на съвременниците ни, за да може и в утрешния ден библиотеките да са атрактивно и полезно място за всички групи потребители. Редовното осъществяване на подобни проучвания сред

колегите от практиката, както и сред студентите увеличава възможността за успешно взаимодействие между академичното образование и професионалната сфера.

В УниБИТ се налага целенасочена образователна стратегия в областта на обучението по библиотерапия, като са въведени самостоятелни академични дисциплини, разглеждащи въпросите на библиотерапията в специалности в ОКС „бакалавър“ и в ОКС „магистър“. Това е стъпка към разширяване на хоризонта на бъдещите специалисти за перспективността на професията на библиотечно-информационния специалист и за откриване на още много възможности за обогатяване на теоретичното знание и на практическо приложение на библиотерапията в България.

Благодарности
Тази публикация е реализирана по проект „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“ с Договор № КП-06-Н45/2 от 30.11.2020 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Министерството на образованието и науката, с ръководител гл. ас. д-р Събина Кирилова Ефтимова-Илиева.

БЕЛЕЖКИ

[1] **Библиотерапия**: силата на книгите. [Online]. Available at: https://bibliotherapy.unibit.bg/bg/. [Прегледано на 11.08.2022].

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Eftimova, S. (2019). The Place of Bibliotherapy Course in the Training of Library Specialists in Bulgaria. – In: *INTED2019*, pp. 1053–1057.

Parijkova, L. (2021). “Read – So You Never Feel Alone” – Initiatives Born During the Pandemic and Related to the Healing Power of Books. – In: *EDULEARN21 Proceedings*, pp. 4767–4771.

Todorova, T. (2014). *Integration Processes in Library and Information Sphere*. Sofia: Za bukvite – O pismenech, 278 p.

THE PLACE OF BIBLIOTHERAPY IN THE TRAINING OF FUTURE LIBRARY AND INFORMATION SPECIALISTS IN BULGARIA

Abstract: *The report presents the results of a survey conducted among students doing Library Studies and is part of a project funded by the National Science Fund of the Ministry of Education and Science. The survey was conducted in the period between 2nd and 30th July 2021 in an online environment and it involved 58.91% of students studying these specialties in the bachelor’s degree programs. The report presents conclusions about the following: the knowledge level of the possibilities of bibliotherapy; the need to study more alternative forms of working with readers; their awareness of the development and use of bibliotherapy in*

Bulgaria; the attitude of students to the application of bibliotherapy in the library environment in Bulgaria, etc. The obtained results highlight a major trend related to the need to obtain more information about alternative practices for working in a library environment.

Keywords: *students; Library and Information Studies; Bulgaria; bibliotherapy*

Assist. Prof. Sabina Eftimova, PhD
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose, Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
ORCID 0000-0002-6033-7663
E-mail: s.eftimova@unibit.bg

НОВИ ПОДХОДИ И ИНОВАЦИИ
NEW APPROACHES AND INNOVATIONS

INTRODUCING AUDIOBOOKS TO STUDENTS OF ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE AT ULSIT

Teodora Genova
University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: *The COVID-19 pandemic period has brought into light different forms of learning and training particularly leading to the use of digital tools and technology. Given the fact that people used to spend their time working and studying mainly at home and predominantly in isolation, they had more time for solitary activities such as reading, which also has proven to have a soothing and therapeutic effect on the reader. In this respect, there has been an upsurge in the popularity of audiobooks since the beginning of the pandemic in 2020. This fact can serve as a favorable opportunity audiobooks to enter the classroom and become an alternative to traditional forms of listening tasks when teaching a foreign language.*

This current trend in education corresponds fully to the aims and working outputs of the project entitled "Study of Attitudes to the Therapeutic Potential of Reading in Atypical Situations for the Individual" financed by the National Science Fund of the Ministry of Education and Science of the Republic of Bulgaria with Contract № КП-06-Н45/2 from 30.11.2020, which has been implemented at the University of Library Studies and Information Technologies, Sofia, Bulgaria.

The purpose of this report is to examine the potential of how audiobooks can be used as a form of teaching general English to university students as their first foreign language in university context. The web page https://esl-bits.net/index.htm has been used to select the appropriate materials for listening.

In addition, a practical example of doing exercises where audiobooks are used is given following the three stages of devising a listening task: pre-listening, while-listening, and post-listening. To support this, methodology guidance has been followed by the "Shaping the Way We Teach English" webinar series by the American English team (https://americanenglish.state.gov/).

As a result of this practical example, the author of the report aims to find out whether there is any effect on their reading and listening skills, which are the most prevailing skills that can be affected after doing the exercises using audiobooks in the short term during the spring/summer semester, academic year 2021/2022.

Keywords: *pandemic; audiobooks; listening and reading skills; ULSIT; English; foreign language teaching*

Introduction

During the pandemic of COVID 19 one of the most common activities performed mainly in isolation was reading. People found books as a source of comfort and relief during these two years of "atypical situations for the individual".[1] Prevailing number of readers started listening to audiobooks in order to receive a more fulfilling perception of the literary text. The following data only supports this current trend. *"According to the Swedish company Storytel, which provides the eponymous streaming service audiobooks, whose subscribers in 2020 will be over 1 million worldwide, during the pandemic of COVID-19 the number of Storytel subscribers worldwide has tripled"* (Mukanova, et. al., 2021: 4003). Likewise, *"the US-based Audio Publishers Association cites publishers' audiobook revenue rising to US$1.3 billion last year. That's a 12-percent jump that sees 2020 as the ninth year of double-digit growth in the format. That information is drawn from the association's sales survey, which was conducted by InterQ Research, and looks at 2020 patterns over 2019".*[2] It can also be noted that audiobooks receive the attention of younger people including children, school pupils and university students. *"The association's main message to the media this morning is that "although listening habits changed in the last year, audiobook listening remained strong and stable despite the pandemic. This is hardly a surprise, of course, after months of reported indicators that digital formats not only held up well but gained traction with consumers during pandemic spread-mitigation measures, in particular. But some specific numbers here are interesting and revealing of a shift toward a younger audience in audio".*[2]

This fact can serve as a favorable opportunity audio books to enter the classroom and become an alternative to traditional forms of listening tasks when teaching a foreign language or be used as an additional study tool for further practicing and upgrading students' foreign language literacy at all levels and ages. *"And if we talked about reading only in the traditional form used for centuries before, today in the dynamics of the 21 century we can now explore the opportunities that are revealed thanks to modern information and communication technologies"* (Mukanova, et. al., 2021: 3998).

Galip Kartal and Harun Simsek (2017: 113) state that *"when considering new trends in foreign language education and the different needs of learners, it is essential to explore the use of new learning tools in the classroom".* In this respect, the following questions can be asked in this paper particularly and in the realm of English language teaching wholly: What is the place of audiobooks in the English language teaching process? What is the potential of using audiobooks when learning a foreign language in addition to one of the aspects of *"reading as a form of intuitive therapy"* (Mukanova, et. al., 2021: 3998).

All the surveys conducted on the topic of using audiobooks in foreign language teaching are unanimous – audiobooks contribute to the development of various competences of learning a foreign language and, in particular, English language. They hold the potential of being used as a form of teaching English especially to younger people because they are more inclined to use alternative ways of accessing and processing different kinds of information supported by the fact that there has been an increase in the consumption of audiobooks among them. *"Amid the coronavirus COVID-19 pandemic, parents responding to the survey said they'd been discovering audiobooks as an outlet for their children. The percentage of parents of children aged 17 and younger who said their children listened to audiobooks last year was 49 percent, up from 35 percent previously"*.[2]

As Saka (2015: 5) claims *"audiobooks in language learning/teaching contexts have been used for listening skills, pronunciation, critical thinking skills (Marchionda, 2001) and reading skills (Beers, 1998; Grover & Hannegan, 2008; Montgomery, 2009). These studies on audiobooks have predominately focused on the effects of audiobooks upon reading comprehension skills and critical thinking skills of K-12 learners (Donnelly, Stephans, Redman, & Hempenstall, 2005; Lo & Chan, 2008)"*.

In the next section of literature review, the author of this paper proposes the international empirical studies which have significantly contributed to the fact that listening to audiobooks predominantly affects listening and reading comprehension skills of English language learners.

Literature review on using audiobooks for foreign language purposes

Audiobooks for increasing *listening* comprehension skills

In the paper entitled *The Effects of Audiobooks on EFL Students' Listening Comprehension*, the authors Galip Kartal and Harun Simsek (2017: 112–114) prove that, after conducting their study, *"audiobooks had a positive impact on students' listening comprehension skills. The analysis of the survey data showed that audiobooks had contributed to participants' listening comprehension, pronunciation, and motivation"*. They add that *"as one of the most problematic areas in listening for second language learners is the speech rate, audiobooks may help to follow spoken form with the written form (Chang & Read, 2006)"*. Audiobooks cannot be ignored as the number of audiobooks as well as that of listeners is steadily increasing. Therefore, integrating audiobooks into teaching and the learning environment, especially into the foreign language instructional setting is very important.

Audio books for increasing reading comprehension skills

María Alcantud-Díaz and Carmen Gregori-Signes (2014: 114) claim that *"the use of audio books with struggling, reluctant, or second-language learners is powerful since they act as a scaffold that allows students to read above their actual reading level (Beers 1998: 33, Chen Shu-Hsien 2004)"*. Rahman and

Hadjar (2020: 112) share that *"the result of this research pointed out that the audiobook not only aids the eleventh-grade students of SMA Negeri 2 Buru to develop their reading desire to become better readers, but also helps them gain better comprehension in the reading texts. The advantages of audiobook over traditional reading activities, namely, stimulating, challenging, availability, powerful, and innovative, have been producing some positive interests for learners in learners' self-study to get better reading comprehension ability".* In another report, Tusmagambet (2020: 61) says *"the study revealed that the use of audiobooks is statistically significantly effective in developing students' fluency, especially reading speed, as demonstrated by ANCOVA results"*. Furthermore, in their study Kim (2021) points out *"for example, Montgomery (2009) revealed that English language learners' reading and academic performance increase when using audiobooks in their classroom". Gunduz (2006) also highlighted that EFL students can develop their reading comprehension skills by listening to texts".*

Alarmingly, according to a survey on the *"attitude of students to different forms of perception of the text; the degree of use of different formats among different age groups; the level of comprehension and perception of the possibilities for using reading, as a therapeutic technique, etc."* conducted at the University of Library and Information Technologies (ULSIT) in 2021, Mukanova, Eftimova, Genova and Petkova (2021) find out that *"the lowest percentage of 1% is the respondents who use and prefer audiobooks"*. The authors point out several main reasons: *"they are not aware of this possibility, they cannot fully perceive the work, they are not available in libraries, etc."* Therefore, this report serves as an attempt to introduce audiobooks to university students at ULSIT who learn English as a first foreign language and fill the gap between the unawareness of the possibility of using audiobooks when reading and becoming familiar with more ways they can be utilized when learning English language in university settings. Moreover, Saka (2015) also warns *"it is clear that there is a need to study the effects of audiobooks on university level EFL learners' pronunciation and the perceptions of university level EFL learners at different proficiency levels about audiobooks".*

Methodology

The practical example of introducing audiobooks has been carried out with second-year university students, spring semester, academic year 2021/22, following a mixed type of curriculum – learning general English and English for specific purposes, intermediate to upper-intermediate level according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). This presents a tentative design of conducting practical exercise including audiobooks to practice their listening and reading skills.

The audiobook teaching material used in this practical example comes from the website https://esl-bits.net/index.htm whose *"sole purpose [...] is to help students improve their listening and reading comprehension of the English*

language. As it says, BITS English Language Learning is completely non-profit and contains no advertising. BITS is an online-only site. No links for downloading items are available and none will be provided".[3] The audiobook material has been chosen under the suggestion of María Alcantud-Díaz and Carmen Gregori-Signes (2014: 115) who highlight that *"to make the task of understanding the audiobook easier, the reading speed can be controlled in a such way that you do not change the reader's live performance, but you can speed up or slow down the playback. A case in point is the audiobooks web page ESL-Bits. In this page, for instance, once the audio has started, you can either listen to the audiobooks at normal speed, play it at twice the speed or at half speed. This method helps them improve both their word recognition and comprehension (Bergman, 1999)"*. The materials are not well-known for the local university context. They are free, easily accessible, and present literary works, which can serve as a chance of perceiving and experiencing new authentic texts.

The selection of this teaching material corresponds fully to the criteria for appropriateness of purpose, level, audience, and the audio quality which according to María Alcantud-Díaz and Carmen Gregori-Signes (2014: 117) *"we have to take into account if the reading flows and enhances the text, if his or her voice inflection keeps the listener engaged and interested and if the reader overdramatises to detract listener's attention from the book to his or her performance"*. In addition, it also overlaps with what *"Wilson (2008) mentions some features of good listening texts: Interest factor, entertainment factor, cultural accessibility, speech acts, density, language level, quality of recordings, speed and number of speakers, accent, all of which are present in audiobooks"* (Kartal and Simsek, 2017: 115) and goes in line with *"the integration of audiobooks at all grade levels across the curriculum has given great teaching flexibility. The audiobooks can be used at the primary, secondary, middle, and high school and university levels (Stevens, Walker, & Vaughn, 2017:105)"* (Rahman & Hajar, 2020: 105).

The process of implementing audiobooks within this classroom framework is based on the stages described in the article *The Importance of Audiobooks in English Language Teaching* by Sekścińska and Olszańska (2018: 145–146), i.e. pre-listening, while-listening, and post- listening. The methodology guidance of elaborating the activities has been followed by the "Shaping the Way We Teach English" webinar series by the American English team.[4]

Results

In the result section, the author proposes the creation of the practical exercises devised in the three different stages according to Sekścińska and Olszańska (2018) under the methodological guidance of the online webinar series where some useful ideas are given how to elaborate our own practical examples of using audiobooks in the classroom.

The author of this report uses an extract from the book entitled *What Dreams May Come* written by Richard Matheson.[3] The practical example of introducing audiobooks in the university context in three stages is given below.

"The pre-listening" stage, which is to help students to prepare for what they are going to hear by providing essential vocabulary and the pronunciation of key words and phrases, familiarising students with grammar structures which will occur in the text and activate background knowledge indispensable for the comprehension process to occur" (Sekścińska & Olszańska, 2018: 146).

For a start, students discuss the title of the book, whether they have read it in their own mother tongue, if they know anything about the author, if they have read any other books by the same author, reading the Amazon book review asking the students to make any predictions about the text. Then students are familiarized with the new vocabulary building and grammar structures. The activity used is categorizing. The vocabulary exercise is categorizing the characters' emotions using – ed and non – ed adjectives. The grammar exercise comprises of categorizing the regular and irregular past participles in the audiobook extract.

"The while-listening" stage which is to check students' understanding of the recording. Depending on the purpose of the listening task, the teacher decides what type of listening task students will be required to perform; whether they are to listen for the gist or for specific information (details), or to find out about the speaker's opinion (Sekścińska & Olszańska, 2018: 146).

The listening for gist task performed was choosing the correct answer to a question "What is the best summary of the chapter?" from a multiple choice of A, B, C, or D. The second listening for specific information task was to fill in the missing information in the sentences given from the recording.

"The post-listening" stage which is to facilitate the integration of the information from the text into learners' existing knowledge by recycling language-related elements, i.e. vocabulary and grammar structures. At this stage, learners may be engaged in speaking or writing activities during which they are asked to utilise the knowledge gained from the recording (Sekścińska & Olszańska, 2018: 146). In this stage, the students had to do sequencing and summarizing the story orally expressing their own opinion on the chapter storyline in the end. The final task prepared helped the students number the story events in the right order and use the appropriate linking adverbs and expressing opinion phrases.

Conclusion

In conclusion, introducing audiobooks to students in university settings and performing the above mentioned tasks turned out to be a successful experiment which has proved that implementing audiobooks in foreign language teaching environment in university context has its proper place and can be used as a supportive methodology technique in pre-intermediate to advanced foreign language reading and listening classes. Although devising tasks based on audiobooks seems to be daunting, this present study can serve as a practical

example how to implement audiobooks in the classroom and *"to encourage teachers to use audiobooks in a university EFL context while planning the syllabus of advanced reading or listening classes along with standard books. Depending on the level, age, interest, and time constraints, shorter audiobooks may be more suitable"* (Kartal and Simsek, 2017: 120).

What some of the students say about this tentative practical example of using audio books in the classroom?

1. *"I didn't think it was possible to listen to audiobooks and learn English language in such an entertaining way. I have not had any idea about the potential of audiobooks in my process of learning English"*, says Student 1.

2. *"This chance of participating in the audiobooks lesson got me motivated to listen to audio books more"*, says Student 2.

3. *"I didn't realize I was doing any strict vocabulary and grammar exercises as usual, but it was much more engaging and amusing to dive into the audiobook plot and complete the language practice being unaware of it"*, says Student 3.

4. *"For me, I was able to pay attention to the pronunciation of the difficult words while I was listening to the story and found it rather helpful"*, says Student 4.

Limitation of the study

This report is limited to performing only a few tasks using audiobooks in the classroom and does not include any empirical data on the effect of audiobooks on the development and improvement of the language skills of English language learners.

Acknowledgements

This paper is supported by the project entitled "Study of Attitudes to the Therapeutic Potential of Reading in Atypical Situations for the Individual" financed by the National Science Fund of the Ministry of Education and Science of the Republic of Bulgaria with Contract № № КП-06-Н45/2 from 30.11.2020, led by Chief Assist. Prof. S. Eftimova-Ilieva, PhD.

NOTES

[1] **Study** of Attitudes to the Therapeutic Potential of Reading in Atypical Situations for the Individual Project. – In: *Библиотерапия : силата на книгите*. [Online]. Available at: https://bibliotherapy.unibit.bg/bg/ [Прегледан на 11.08.22].

[2] **APA** Cites 12-Percent 2020 US Audiobook Revenue Growth.– In: *Publisher Perspectives*. [Online]. Available at: https://publishingperspectives.com/2021/06/audio-publishers-association-12-percent-audiobook-revenue-growth-in-2020-covid19/ [Прегледан на 11.08.22].

[3] **BITS.** English Language Learning : Listen & Read.– In: *BITS*. [Online]. Available at: https://esl-bits.net/index.htm. [Прегледан на 11.08.22].

[4] **Listen** Up! Using Audio Books for English Teaching [YouTube Video].– In: YouTube. [Online]. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=6Sq1hhkItU4&t=1244s. [Прегледан на 11.08.22].

REFERENCES

Alcantud-Díaz, M. & Gregori-Signes, C. (2014). Audiobooks: Improving Fluency and Instilling Literary Skills and Education for Development.– In: *Tejuelo: Didáctica de la Lengua y la Literatura. Educación, 20(1)*, pp. 111–125.

Kartal, G. & Simsek, H. (2017). The Effects of Audiobooks on EFL Students' Listening Comprehension.– In: *The Reading Matrix: An International Online Journal*. *Volume 17, Number 1*, pp. 112–123.

Kim, Na-Young. (2021). E-book, Audio-book, or E-audio-book: The Effects of Multiple Modalities on EFL Comprehension.– In: *English Teaching, 76(4)*, pp. 33–52.

Mukanova, P., Eftimova, S., Genova, T., Petkova, A. (2021). Audio and E-books: Alternative in Time of Pandemic.– In: *EDULEARN 21 Proceedings*: *13th Annual International Conference on Education and New Learning Technologies, 5th–6th of July, 2021*, pp. 3998–4004.

Rahman, Abd. & Hajar, I. (2020). The Effect of Audiobook on Reading Comprehension of the Eleventh Grade Students of SMA Negeri 2 Buru.– In*: ELT Worldwide, Volume 7, Number 2*, pp. 103–115.

Saka, Z. (2015). The Effectiveness of Audiobooks on Pronunciation Skills of EFL Learners at Different Proficiency Levels. Doctoral dissertation. Bilkent University, Turkey, pp. 1–112.

Sekścińska, I. & Olszańska, M. (2019). The Importance of Audiobooks in English Language Teaching.– In: *Polish Journal of Applied Sciences, [S.l.], v. 4, n. 4*, pp. 143–149.

Tusmagambet, B. (2020). Effects of Audiobooks on EFL Learners' Reading Development: Focus on Fluency and Motivation. – In*: English Teaching, 75(2)*, pp. 41–67.

ПРЕДСТАВЯНЕ НА АУДИОКНИГИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ, КОИТО ИЗУЧАВАТ АНГЛИЙСКИ КАТО ЧУЖД ЕЗИК В УНИБИТ

Резюме: *Периодът на пандемия от COVID-19 разкри различни форми на обучение, особено такива, водещи до използването на цифрови инструменти и технологии. Предвид факта, че хората прекарваха времето си в работа и учене предимно у дома и в изолация, те имаха повече време за уединени дейности, като четене, за което е доказано, че има успокояващ и терапевтичен ефект върху читателя. В това отношение се забелязва нарастване на популярността на аудиокнигите от началото на пандемията през 2020 г. до сега. Този факт може да послужи като благоприятна възможност аудиокнигите да навлязат в класната стая и да станат алтернатива на традиционните форми на задачи за слушане при преподаване на чужд език.*

Тази актуална тенденция в образованието напълно съответства на целите и работните резултати на проекта „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Министерството на образованието и науката на Република България.

Целта на този доклад е да проучи как аудиокнигите могат да се използват като форма на преподаване на общ английски на студенти като техен първи чужд език в университетски контекст. Уебстраницата https://esl-bits.net/index.htm е използвана за избор на подходящите материали за слушане.
Освен това е даден практически пример за изпълнение на упражнения, при които се използват аудиокниги, като следват трите етапа на разработване на задача за слушане: преди слушане, по време на слушане и след слушане. В подкрепа на това методологичните насоки са последвани от поредицата уебсеминари „Определяне на начина, по който преподаваме английски език“ от екипа на American English (https://americanenglish.state.gov/).
В резултат на този практически пример авторът на доклада си поставя за цел да разбере дали има някакъв ефект върху уменията за четене и слушане на студентите и кои са преобладаващите умения, които могат да бъдат засегнати след изпълнение на упражненията с помощта на аудиокнигите в краткосрочен план по време пролетен/летен семестър на учебната 2021/2022 г.

Ключови думи: *пандемия; аудиокниги; умения за слушане и четене; УниБИТ; английски език; чуждоезиково обучение*

Teodora Genova, PhD
University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT),
Department of Comprehensive Studies, ULSIT
69A, Shipchenski prohod, Blvd.
1574 Sofia, Bulgaria
ORCID 0000-0002-7803-9461
E-mail: t.genova@unibit.bg

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ
REVIEWS AND ANNOTATIONS

С ЕБРУ ИЗ ДЕБРИТЕ НА ЧОВЕШКОТО ПОЗНАНИЕ: РЕЦЕНЗИЯ ЗА КНИГАТА „ПОСЛАНИЕТО ОТ ЕБРУ: КОНЦЕПТУАЛИЗИРАНЕ НА КОМУНИКАЦИЯТА“

Николай Палашев
Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: *В рецензираната книга се разглежда изкуството ебру като смислово наситена философска парадигма от далечното минало. Това изкуство е поставено в контекста на комуникационната наука като форма за материализация на комуникационния акт. Ако се приеме, че комуникацията е феномен, възникнал наред с феномена социум, то тогава естествено се налага твърдението на авторите, че ебру, с цялата си сложност и специфика, не е просто способ за комуникация, а е израз на стремежа на човека да съхрани познанието. Ебру се разглежда именно като скок в духовното и интелектуално развитие на човека.*

Ключови думи: *ебру (марблинг); комуникация; език; познание; рецензия*

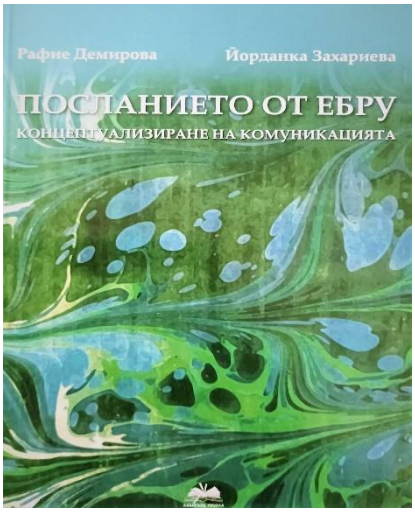

Рецензираната книга – „Посланието от ебру: концептуализиране на комуникацията“ (София, 2022), е труд на две авторки: Рафие Демирова и Йорданка Захариева, които предлагат хипотезата, че *комуникацията е ебру*. Това твърдение се развива в пет структурирани части. В първата част е изложена кратка информация за изкуството ебру, което е свързано с разнообразните повърхности за писане и основно с хартията. При проследяването на „пътя“ на хартията изкуството се отбелязва в две крайни точки. Първата линия достига до Япония, където се развива изкуството *суминагаши*. Вто-

рата линия достига до Турция, където изкуството е познато като *ебру*. Тази линия е по-близка до България и Европа. Втората част разглежда повърхностите за писане/рисуване като свързани с развитието на писмеността в човешката цивилизация. Щрихират се основни аспекти на писменото развитие: краснопис, калиграфия и съчетанието им в суминагаши и ебру. Отпечатък оставят културно-религиозните движения през вековете. Навсякъде при проследяването на общия културен и исторически контекст се анализират думите, които са изграждали съответните езикови картини. Освен преките значения, в тези думи бива кодирана доста стара символика. Пласт след пласт с натрупването на аргументи и очертаването на контекста, актуален в онези стари времена, става възможно частично да се разкрие символиката на ебру, философската система на ебру, която позволява да се формулира твърдението, че *комуникацията е ебру*. Третата част е посветена на символиката в древните времена – думи и образи, която се оказва базова за проясняването на философската система на ебру. Четвъртата част разглежда в дълбочина смислите, затаени в думата *ебру* концептуализациите, които стоят зад понятията и значенията. Последната пета част предлага интерпретация на твърдението *комуникацията е ебру* и се опитва да реконструира – доколкото е възможно – едно езиково и комуникационно концептуализиране в ебру по отношение на съвременните процеси.

Така накратко изглежда изложението. По-долу ще се опитам да представя впечатлението си от книгата и да оценя предлаганата от двете авторки интерпретация.

Колкото и да се опитваме в наше време да се разграничим от предходниците ни, като търсим за себе си доказателства за една по-висока степен на усъвършенстване, която да припознаем като уникално своя, установяваме, че винаги става въпрос за усъвършенстване единствено на техниките и технологиите. Същностите, характерни за човешкото същество, остават константни. Рядко се случва да се направи пробив в търсенията на отговор за това, какво е човекът и какво представлява неговият свят. Науката, различните религиозни или политически доктрини, разбира се, предлагат своите отговори, но все нещо липсва, все нещо остава недоизказано и основната причина за това е човешкото несъвършенство. Вероятно голяма част от нас са разочаровани, че модерните технологии не дават отговори за неща, за истини и реалности, които са били валидни от зората на човечеството, валидни са днес и сигурно ще бъдат валидни до залеза на същото това човечество, към което принадлежим. И вероятно поради тази причина, когато се случи пробив, то винаги става въпрос за разширяване на хоризонта на познанието. Мисля си, че авторките на „Посланието от ебру: концептуализиране на комуникацията“ Рафие Демирова и Йорданка Захариева са направили с труда си такъв пробив.

През цялата творба, като червена нишка, се развива твърдението, че *комуникацията е ебру*. Разбира се, авторките се застраховат и уточняват, че става дума за метафора. Метафора, която да облекчи приемането на идеята, че

невъобразимо много са начините и формите за осмислянето на „новото познание“, доколкото въобще е възможно да се говори за „ново познание“ от гледна точка на това, че природата на човека е така устроена, че често „забравя“ вече усвоено познание и в даден момент го „преоткрива“. Всъщност Рафие Демирова и Йорданка Захариева изключително систематично и с особено внимание към детайла разглеждат изкуството *ебру* като смислово наситена философска парадигма. При разкриването на картината, която дава възможност да се види *ебру* в светлината на вечните въпроси за красивото и грозното, доброто и злото, правилното и неправилното, се стига до въпроса за това, какво е комуникацията, освен материализиран израз на общуването между хората. И ако се съгласим, че комуникацията е феномен, възникнал независимо и в момента на възникването на другия основен феномен, социума, то тогава естествено се налага твърдението на авторките, че *ебру*, с цялата си сложност и специфика, не е просто способ за комуникация, а е **израз на стремежа на човека да съхрани познанието**. А това, в крайна сметка, дава представа за едно качествено ново отношение към езика и в частност към езика на художествените форми. Нещо повече, тук може да се говори за **форматиране на комуникационен код**, от една страна, а от друга – за **граничеща със съвършенството форма за материализация на идеята**. И когато споменах за пробива, направен от авторките на „Посланието от ебру: концептуализиране на комуникацията“, имах предвид и това, че ***ебру* се разглежда именно като скок в духовното и интелектуално развитие на човека**.

Ако се върна към основната червена линия в тази книга – *комуникацията е ебру*, но и обратното – *ебру е комуникация*, няма как да не се стигне до схващането, че всъщност *ебру*, разбирано като конкретно изкуство, практически одухотворява твърдата материя, противопоставя се на войнстващия материализъм и изпълва със съдържание древното „Каквото горе, такова и долу. Каквото долу, такова и горе“. Мисля си, че **изкуството *ебру***, поставено от авторките на тази книга **в контекста на комуникационната наука**, следва да се възприема и прилага именно като форма за материализация на комуникационния акт. Отбелязвам това като **изключително значим научен принос**, тъй като без наличието на комуникационния акт е невъзможно въобще уреждането на човешкия живот в контекста на цивилизационното развитие. И тук, без съмнение, авторките търсят равновесието, търсят възможностите за съвместяване на материалното и трансценденталното. В изключително голяма степен в това отношение те са постигнали успех.

И накрая да кажа, че „Посланието от ебру: концептуализиране на комуникацията“ предлага едно пътешествие в дебрите на познанието за човека, неговия свят и Бог. Макар авторките да се занимават със сложна, понякога надхвърляща осезаемото материя, стилът и лекотата на логическата мисъл изграждат разказ, който доставя удоволствие и наслада.

ЛИТЕРАТУРА
Демирова, Р., Й. Захариева. (2022). *Посланието от ебру: концептуализиране на комуникацията*. София, Авангард Прима. ISBN 978-619-239-723-4.

REFERENCES
Demirova, R., Y. Zaharieva. (2022). *Poslanieto ot ebru: kontseptualizirane na komunikatsiyata*. Sofia, Avangard Prima. ISBN 978-619-239-723-4.

GOING THROUGH THE DEPTHS OF HUMAN KNOWLEDGE WITH EBRU: REVIEW OF THE BOOK "THE MESSAGE OF EBRU: CONCEPTUALIZING COMMUNICATION"

Abstract: *The peer-reviewed book examines the art of ebru as a semantically saturated philosophical paradigm. This art is placed in the context of communication science as a form of materialization of the act of communication. If we assume that communication is a phenomenon that arose along with the phenomenon of society, then naturally the authors claim that ebru, with all its complexity and specificity, is not just a way of communication, but an expression of man's desire to preserve knowledge. Ebru is seen as a leap in the spiritual and intellectual development of man.*

Keywords: *ebru (marbling); communication; language; knowledge; review*

Prof. Nikolay Palashev, DSc
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
E-mail: n.palashev@unibit.bg

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ
REVIEWS AND ANNOTATIONS

ПЛАВАЩИТЕ ПЯСЪЦИ НА МЕДИЙНО-ИНФОРМАЦИОННАТА СРЕДА: РЕЦЕНЗИЯ ЗА КНИГАТА НА СОНЯ ЦАНКОВА „МАНИПУЛАЦИЯ, ИНФОРМАЦИЯ ИЛИ… КАКВО?“

Цветана Георгиева
Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: *Рецензията разглежда актуалното и в настоящия политически момент изследване на д-р Соня Цанкова „Манипулация, информация или… какво?“ (2018). Като използва богата палитра от изследвания по въпросите на комуникацията и медиите (от български, английски и руски учени), авторката се опира на две базисни теории: информационно-комуникативната и лингвистичната (включително психотехнологиите). Чрез тях разкрива същността на манипулацията, управлението на информационните потоци и формирането на квазиреалност. Изследването включва анализи предимно на три медийно-информационни сфери – политическа, новинарска и рекламна.*

Ключови думи: *манипулация; медийно-информационна среда; психотехнологии; медии; комуникации*

Изобилието от предоставяна информация е част от културата на съвременния човек, но информацията като такава, за съжаление, не означава непременно и обогатяване на духовната култура на човека.

Съвременната медийна информационна среда се отличава с това, че новините, рекламата и политическата информация се доставят безплатно на потребителите, но фактически са заплащани от възложители, които целят да формират удобно обществено разположение/мнение. В това отношение информацията в медиите, обслужваща политиката, заема особено място. Тя може да бъде преиначавана например за целите на информационната война. Последната формира противоречащи си реалности, главна роля в които играят манипулацията, управлението на информационните потоци или формирането на квазиреалност. Впрочем как се извършва политическа манипулация в медийна среда, разкриват редица американски кинопродукции на тази тема: „Вестник на властта“, „Да разлаем кучетата“,

„Спотлайт“, „Петата власт“, „Сутрешен блок“, „Правилата на играта“ и др. Като наръчник по политическа манипулация в съвременната информационна среда изглежда също така поредицата от книги на Сергей Минаев, появили се през първото десетилетие на нашия век, най-известната от които е Media sapiens.

Авторката на изследването „Манипулация, информация или… какво?“ (2018) д-р Соня Цанкова залага в основата на работата си понятията „инфопространство“, „инфосфера“, „деформирана информация“, „виртуална реалност“, за да подходи сполучливо към архитектурата на масмедиите като мощна система за посредничество и обработка (а следователно и манипулация) на потока от информация, подавана към обществото. Като използва богата палитра от изследвания по въпросите на комуникацията и медиите (от български, английски и руски учени), тя се опира на две базисни теории: информационно-комуникативната и лингвистичната, за да разкрие по-нататък конкретното явление – манипулиращия по своята същност модус на медийно-информационната среда (с фокус върху новините, рекламата и политическата информация).

Информационните технологии програмират както съзнанието, така и несъзнаваната част от психиката на човека. С помощта на подходяща информация, манипулативно, се препрограмира не само отделната личност, а и цели слоеве от населението – дори народите от определени държави (например доведените до крайност, но успешно внедрявани сред младите поколения квазидискурси на македонизма и на украинството в ролята им на политически идеи). С. Цанкова неслучайно се спира на историята на манипулативните техники, чиято езикова основа, разбира се, може да бъде проследена до дълбока древност; тя се стреми да покаже, че глобалното (тотално) информационно общество дава нова енергия на тези технологии и на свой ред превръща манипулацията в тотален и всеобхватен процес. Това, което съвременният човек усеща, е несигурност, потъване в информация, неяснота, хаос, неподреденост – аз го наричам в заглавието на този текст „плаващи пясъци“ на медийната информационна среда.

Като филолог, бих отбелязала, че особено смислена в книгата на С. Цанкова изглежда частта за манипулацията и езика; и в частност манипулативните стратегии, мощно използвани в медиите за политически рекламни цели и в имиджмейкинга. В този раздел проличава добра теоретична осведоменост, която залага на теорията на езика, подбор на научно репрезентирани тези, примери и илюстрации от областта на стилистиката и художествената литература. Темата „текстът като манипулация“ се разработва още от началото на века от наши и чужди учени, но толкова по-нелесна е задачата на авторката на „Манипулация, информация или… какво?“, която се ориентира успешно сред големия пласт от изследвания върху „езика и манипулацията“, за да представи свое обобщение върху манипулативния клъстер, „скритото въздействие“ като форма на манипулацията, както и уплътненото виждане за „усукването“ на

информационната среда в процеса на манипулирането ѝ. Ясно са систематизирани манипулативните процеси, отнасящи се до медийната информационна среда: фейк новини, измами, опростенчески обобщения, полярност, имитиране на интерес и пр.

Забележително е обстоятелството колко богато и детайлно е разработвана темата за манипулативния дискурс през последните две десетилетия сред българските езиковеди. С. Цанкова използва с умение целия инструментариум на това изследователско поле, за да селектира медийните информационни среди и манипулацията като компонент от тях: вредите от интернет, създаването на квазиистини във Фейсбук (като например образа на успешния и щастлив човек), цялата подчиненост на и тотален контрол не само върху социалните медии, а и върху всякакъв друг вид медии в мрежата.

Авторката на изследването задълбочено разкрива и систематизира манипулативния инструментариум, чрез който се постига управление на когнитивните процеси на потребителя на информация: избирателността и подбора на информацията, технологиите на стереотипизация и другите начини за обработване на масовото съзнание. Подкрепени богато с илюстративен материал са манипулативните клъстери в три медийни дискурса, избрани от нея – новинарски, политически и рекламен. Толкова много и различни (добре забелязани от авторката) са аспектите на тези манипулативни клъстери, че четейки подобно теоретично изложение, потребителят на информация остава неудовлетворен в стремежа си да разгадае как може да се достигне до истинската информация, как може човек сам да си формулира становище по даден въпрос, след като манипулацията е всеобхватна.

Ако в трите глави на изследването компетентно са систематизирани характеристиките на медийната информационна среда и нейните манипулативни аспекти, четвъртата глава представлява интерес от гледна точка на темата за езиковото манипулиране чрез психотехнологиите. Авторката се ориентира в сложната материя на невролингвистичното програмиране, лежаща на границата на поне три области – неврология, лингвистика и програмиране, – за да разкрие ролята на манипулацията в рифрейминга на картата на света, формирана в съзнанието на отделния индивид. Тя посочва и негативните манипулативни страни на психотехнологиите, свързани в преконструирането на cogito (възприемането на индивида като информационна система), имиджмейкинга и пиара.

Части от книгата на Соня Цанкова „Манипулация, информация или… какво?“ могат да служат като практическо ръководство за анализ на отделни манипулативни практики в медийната информационна среда, както и за изработване на алгоритми при анализа на определени сфери (политическа, новинарска, рекламна), дори на конкретни е-издания.

ЛИТЕРАТУРА
Цанкова, С. (2018). *Манипулация, информация или… какво?* Монография. София: Авангард Прима. 476 с. ISBN 978-619-239-059-4.

REFERENCES
Tsankova, S. (2018). *Manipulatsia, informatsia ili… kakvo?* Monografia. Sofia: Avangard Prima. 476 s. ISBN 978-619-239-059-4.

THE QUICKSANDS OF THE INFORMATION ENVIRONMENT: A REVIEW OF SONYA TSANKOVA'S BOOK "MANIPULATION, INFORMATIONA OR… WHAT?

Abstract: *The review examines the relevant and in the current political moment research of Dr. Sonja Tsankova "Manipulation, information or... what?" (2018). Using a rich palette of research on communication and media issues (by Bulgarian, English and Russian scientists), the author relies on two basic theories: informational-communicative and linguistic (including psycho-technologies). Through them, he reveals the essence of manipulation, the management of information flows and the formation of quasi-reality. The research includes analyzes primarily of three media and information spheres – political, news and advertising.*

Keywords: *manipulation; media and information environment; psychotechnologies; media; communications*

Prof. Tsvetana Georgieva, DPhS
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
E-mail: c.georgieva@unibit.bg

УКАЗАНИЯ ЗА АВТОРИТЕ

Списание „Издател“ разглежда само ръкописи, които попадат в неговия тематичен обхват и са оформени в съответствие с настоящите Указания. Изпратените статии трябва да съдържат оригинални научни резултати и идеи.

С изпращането на ръкопис или илюстрация до редакцията на списание „Издател“ авторът се съгласява да преотстъпи правата за анонсиране, публикуване и разпространение в изданията на издателството. Авторските права на публикуваните текстове и илюстрации са собственост на издателството за срока, определен в ЗАПСП.

След получаването му ръкописът преминава процедура на оценка от двама анонимни независими рецензенти и проверка чрез софтуер за плагиатство. На базата на препоръките на рецензентите и проверката се взема решение за публикуване или отхвърляне на ръкописа. Списанието си запазва правото да не публикува текст, за който при проверката е установена степен на подобие, надвишаваща 20%.

Не се разглеждат ръкописи, които са публикувани, подготвят се за печат или са изпратени до друго издание. Преди да публикува ръкопис, списанието си запазва правото да поиска писмена декларация от автора за оригиналността на текста и описаните в него резултати, както и че към настоящия момент ръкописът не е предложен за публикуване или публикуван в друго издание.

Решението за публикуване на ръкопис се определя от препоръките на рецензентите и не означава непременно съгласие на редакцията със застъпваните от автора идеи. Редакторите могат да редактират ръкопис, когато това е необходимо.

Авторите, както и техните научни или учебни организации, не дължат заплащане за публикуване в списанието и не получават хонорар за публикувани текстове.

Авторите на приетите за публикуване ръкописи получават потвърдително съобщение в рамките на шест месеца от датата на предоставяне. При липса на отговор в рамките на шест месеца от датата на предоставяне, ръкописът се смята за отхвърлен и авторът има право да го предостави за разглеждане в друго списание. Материали, които не са одобрени за публикуване, не се връщат на авторите.

Нарушаването на настоящите Указания или на етичните принципи за публикуване на научни текстове ще се смята за отказ от сътрудничество между автора и изданието за в бъдеще.

Общи указания

За оформяне на ръкописите се използва стандартна текстообработваща програма. Приложенията под формата на графики, таблици или илюстрации трябва да са годни за четене и обработка с масово използвани за подобни цели програми.

Не се поощряват:

– подробното представяне в текста на общодостъпни теоретични постановки;
– посочването на литература, която не е ползвана в текста;
– самоцитиранията (препоръчва се позоваването на собствени изследвания да става в бележка под линия, а не в цитираната литература).

Ръкописите и илюстрациите се изпращат в електронен вид – като приложен файл (attachment) към съпровождащото писмо на електронен адрес publisher@unibit.bg или на диск на следния адрес за кореспонденция: УниБИТ 1, „Цариградско шосе“ № 119, София 1517, България, кабинет 201, за списание „Издател“.

Подготовка на ръкописа

Ръкописите може да бъдат предоставени от автора на български или на английски език.

Препоръчителният обем на ръкописа е до 25 000 знака (с паузите между знаците) – без специфични изисквания по отношение на шрифт или начин на форматиране. Не се поощрява специфично форматиране в основния текст (булети, табулатори, подчертаване).

Ръкописът се структурира по следния начин:

На основния език на текста се изписват: заглавие на статията; име и институция на автора (без академични степени и длъжности); резюме и ключови думи; пълен текст; благодарности; приложения; бележки; литература. Ако текстът не е на английски език, следват: литература на латиница – транслитерирана или преведена; заглавие, резюме и ключови думи на английски език; пълна визитка на автора с академична позиция, име на организация, данни за персонална регистрация в научни бази, пощенски и електронен адрес – на английски език. Когато основният текст е на английски език, в края на публикацията се добавя единствено подробна визитка на автора.

Таблици, фигури, илюстрации и техните надписи се представят както в основния текст, така и като отделен файл. Ако обемът им не позволява поставяне в основния текст, задължително трябва да бъде посочено мястото им в текста – табл. 1, фиг. 2 и т.н.

Оформяне на бележки и литература

Благодарностите и бележките се изписват само на езика на основния текст – в края на ръкописа. Мястото на бележките се маркира в текста на статията с арабски цифри като горни индекси, а самите бележки се оформят в общ параграф като endnotes.

Ползваната литература (ако основният текст не е на латиница) се изброява в два отделни параграфа в края на ръкописа. В първия параграф литературата се изброява в оригинал. Във втория параграф се повтаря на латиница – в оригинал, транслитерирано или преведено, съдържанието на предишния параграф.

Списъкът на използваната литература съдържа литературни източници, които са достъпни за проверка или справки. Мястото на всички останали източници, включително от интернет, е в раздела „Бележки“, заедно с допълнителни обяснения или сведения, свързани с основния текст.

Представянето на литературните източници се оформя по следния ред: автор, година на издаване, заглавие, град на издаване и име на издателя (печатницата). Примерите по-долу показват как трябва да става това.

Списания

ЛИТЕРАТУРА

Николов, Г. (2018). Марко Поло. Безсмъртно е твоето море. *Издател, том XX, брой 1*, 54–58.

REFERENCES

Nikolov, G. (2018). Marko Polo. Bezsmartno e tvoeto more. *Izdatel, vol. XX, issue 1*, 54–58.

Такива източници се цитират в основния текст като (Nikolov, 2018). При необходимост от посочване на конкретна страница тя се изписва след двоеточие (Nikolov, 2018: 55–57)

Книги

ЛИТЕРАТУРА

Иванов, А. (2020). *Скритите оръжия в рекламата*. София: Изток-Запад.

REFERENCES

Ivanov, A. (2020). *Skritite orazhiya v reklamata*. Sofia: Iztok-Zapad.

Такива източници се цитират в основния текст като (Ivanov, 2020). При необходимост от посочване на конкретна страница тя се изписва след двоеточие (Ivanov, 2020: 56).

Книги/сборници с редактор

Carman, T. (2005). On the Inescapability of Phenomenology (pp. 67–89). In: Smith, D. W. & Thomasson, A. L. (Eds.). *Phenomenology and Philosophy of Mind*. Oxford: Clarendon Press.

Коректури

Преди публикуване на ръкописа авторът ще получи коректура, която да прегледа и върне в редакцията в срок от една седмица. На този етап не са допустими значими промени в текста.

Отпечатъци

Публикуването се обявява на автора с писмо, съдържащо .pdf на статията. Авторът може да ползва отпечатък на своя труд в полза на кариерното си развитие или за комуникация с други изследователи.

GUIDELINES FOR AUTHORS

Izdatel (Publisher) journal considers only manuscripts that fall within its thematic scope and are in accordance with these Guidelines. Submitted articles must contain original scientific results and ideas.

By sending a text or illustration to Izdatel journal, the author agrees to assign the rights to announce, publish and distribute in Izdatel publications. The copyright of the published texts and illustrations is the property of the publishing house for the term specified in The Copyright Law.

Upon receipt, the text undergoes an evaluation procedure by two anonymous independent reviewers and verification through plagiarism software. Based on the recommendations of the reviewers and the plagiarism software, a decision is made to publish or reject the text. The journal reserves the right not to publish a text for which the degree of similarity exceeding 20% has been established during the plagiarism check.

Texts that have been published, are being prepared for printing or have been sent to another publisher are not considered. Before publishing a text, the journal reserves the right to request a written declaration from the author about the originality of the text and the results described in it, as well as that at present the manuscript has not been offered for publication or published in another edition.

The decision to publish a text is determined by the recommendations of the reviewers and does not necessarily imply the consent of the editors to the ideas presented by the author. Editors can edit a text when needed.

Authors, as well as their scientific or educational organizations, do not have to pay a fee for publication in the journal and do not receive a fee for published texts.

Authors of submitted for publication texts receive a confirmation message within six months from the date of submission. In the absence of a reply within six months from the date of submission, the manuscript shall be deemed rejected and the author has the right to submit it for consideration in another journal. Materials that are not approved for publication are not returned to the authors.

Violation of these Guidelines or of the ethical principles for publishing scientific texts will be considered as a refusal to cooperate between the author and the publisher in the future.

General guidelines

A standard word processing program is used to format the manuscripts. Applications in the form of graphs, tables or illustrations must be readable and easy to process with programs widely used for such purposes.

We do not encourage:

– the detailed presentation in the text of publicly available theoretical statements;

- the indication of literature not used in the text;
- self-citations (it is recommended to refer to one's own research in a footnote and not in the cited literature).

The texts and illustrations should be sent in electronic form – as an attachment to the e-mail address: publisher@unibit.bg or on a disk to the following address for correspondence: UniBIT-1, 119 Tsarigradsko Shosse, Sofia-1784, Bulgaria, office 201, for IZDATEL magazine.

Text preparation

Texts can be provided by the author in Bulgarian or English.

The recommended volume of the text is up to 25,000 characters (spaces included) – without specific requirements in terms of font or formatting. Specific formatting in the main text (bullets, tabs, underlining) is not encouraged.

The text is structured as follows:

In the main language of the text are written: title of the article; name and institution of the author (without academic degrees and positions); summary and keywords; full text; acknowledgements; appendices; notes; literature. If the text is not in English: literature in Latin – transliterated or translated; title, summary and keywords in English; full business card of the author with academic position, name of organization, data for personal registration in scientific databases, postal and e-mail address – in English. When the main text is in English, only a detailed business card of the author is added at the end of the publication.

Tables, figures, illustrations and their captions are presented both in the main text and as a separate file. If their volume does not allow placement in the main text, their place in the text must be indicated – Table. 1, Fig. 2, etc.

Notes and References

Acknowledgments and notes are written only in the language of the main text – at the end of the text. The place of the notes is marked in the text of the article with Arabic numerals as superscripts, and the notes themselves are formed in a general paragraph as endnotes.

References (if the main text is not in Latin) are listed in two separate paragraphs at the end of the text. In the first paragraph, the literature is listed in the original. In the second paragraph the content of the previous paragraph is repeated in Latin (if original), transliterated or translated.

The list of used literature contains sources that are available for review or reference. The location of all other sources, including the Internet, is in the Notes section, together with additional explanations or information related to the main text.

The presentation of the literary sources is formed in the following order: author, year of publication, title, city of publication and name of the publisher (printing house). The examples below show how this should be done.

Journals

REFERENCES

Nikolov, G. (2018). Marko Polo. Bezsmartno e tvoeto more. *Izdatel, vol. XX, issue 1,* 54 – 58.

In the text this should be referred to as: (Nikolov, 2018). If a certain page needs to be pointed out, it should be preceded by a colon (Nikolov, 2018: 55 – 57)

Books

REFERENCES

Ivanov, A. (2020). *Skritite orazhiya v reklamata*. Sofia: Iztok-Zapad.

In the text this should be referred to as: (Ivanov, 2020). If a certain page needs to be pointed out, it should be preceded by a colon (Ivanov, 2020: 56).

Books/edited proceedings

Carman, T. (2005). On the Inescapability of Phenomenology (pp. 67 – 89). In: Smith, D.W. & Thomasson, A. L. (Eds.). *Phenomenology and Philosophy of Mind*. Oxford: Clarendon Press.

Proofreading

Before publishing the text, the author will receive a proofreading to review and return to the editors within a week. No significant changes to the text are allowed at this stage.

Printing

The publication is announced to the author with a mail containing .pdf of the article. The author can use the imprint of his work for the benefit of their career development or for communication with other researchers.

ИЗДАТЕЛ
„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание и информационни технологии
ДИРЕКТОР
Доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Издател“ излиза два пъти годишно: книжка 1 – януари – юни; книжка 2 – юли – декември.
Формат: 70/100/16. Печатни коли: 5.

PUBLISHER
“Za Bukvite – O Pismeneh”
University of Library Studies and Information Technologies
DIRECTOR
Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
E-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Publisher Journal is published twice a year: book I – January – June; book II – July – December.
Size: 70/100/16. Printed Quires: 5.

ISSN: 1310-4624 (Print)
ISSN: 2367-9158 (Online)

E-version: www.publisher.bg

ISSN 1310-4624 (Print)
ISSN 2367-9158 (Online)

Очакваме вашите предложения за научни публикации и рецензии, които да бъдат публикувани в юнската книжка на сп. „Издател“ (2023), на адрес: publisher@unibit.bg

www.publisher.bg